

most 70

revija
za kulturo
in
družbena
vprašanja

25

most

REVIJA ZA KULTURO IN
DRUŽBENA VPRAŠANJA

Ureja uredniški odbor: Stanko Janežič,
Aleš Lokar, Boris Podreka, Alojz Rebula,
Marjan Rožanc in Vladimir Vremec
(odgovorni urednik)

Vsi prispevki ne predstavljajo mnenja
celotnega uredniškega odbora.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko
6/64 RCC dne 25. maja 1964

Uredništvo in uprava: Trst - Trieste,
Via Donizetti, 3 - Italija

Cena posamezni številki 500 lir, letna
naročnina 2.000 lir, plačljiva na tekoči
račun 11/7768 A. Lokar, Salita Cedassama-
re, 6 Trieste, Za inozemstvo 5 dolarjev

Oprema: Boris Podreka

Tisk: Tiskarna A. Keber - Trieste,
Via S. Anastasio 1/c

Poštnina plačana v gotovini

Spedizione in abb. post. Gr. IV
I. semestre 1970

VSEBINA

- D 129922
- Aleš Lokar 1 Razgovor z Rafkom Dolha-
jem
- Božidar Bagola 3 Secirnica
- Vladimir Vremec 4 Lik slovenskega vernika in
klerikalna nevarnost
- 5 Mitični svet Prešernovih pro-
slav
- 7 Milanski atentat, Moravia in
levičarstvo
- 8 Potrošništvo kot grešni kozel
- Aleš Lokar 11 Trieste št. 88
- 12 Introduzione a Trieste
- 14 Viktor Meier - nov vzpom na-
cionalizma na Balkanu
- 16 Problemi št. 86 in Novi list
12. marca 1970
- Alojz Rebula 19 Pripis
- Lojze Ambrožič 20 Demitizacija
- Lev Detela 26 Sreča na robu Zemlje
- 29 Proza v ukrivljenem ogledalu
- M. G. 32 Izgradnja infrastruktur med
republiko in federacijo
- Lev Detela 34 Neprevedene knjige
- Ifigenija Zagoričnik 38 Kiklopova očesa
- Lev Detela 19 = 41 Kultura v beležkah
- P.R. 44 Vetrinjska zadeva
- 44 Nauk deželnih volitev na Ko-
roškem
- 45 Sedem nihilizmov koroških
študentov
- Ob robu:
- 31 Komična farsa
- 46 Koliko denarja pustijo v
Trstu jugoslovanski kupci?
- 47 Tehnične okvare v službi
politike

PN 791/1979

RAZGOVOR Z RAFKOM DOLHARJEM

Zamejsko problematiko opredeljujejo tudi njeni posamezniki, njih nazori in način mišljenja. Pričujoči razgovor z Rafkom Dolharjem, prvim na slovenski listi izvoljenim odbornikom v tržaški občini se ne suče toliko okoli splošnih vprašanj slovenske prisotnosti v zamejstvu, kolikor okoli zavesti, s katero se zamejski človek — v tem primeru politik — sooča z vsakdanjo stvarnostjo v tem prostoru.

LOKAR: Najprej ti moram čestitati za uspeh v političnem delu. Postal si drugi slovenski občinski odbornik na tržaški občini. Kaj pomeni ta uspeh zate osebno?

DOLHAR: Predvsem tega nimam za svoj osebni uspeh, temveč imam to za uspeh politične organizacije, kateri pripadam, in obenem za rezultat doslednega izvajanja neke politične koncepcije — samostojnega slovenskega političnega predstavništva. Zato bi tudi preciziral, da sem drugi občinski odbornik slovenske narodnosti, toda prvi odbornik v tržaški občini, ki predstavlja izključno slovensko politično organizacijo.

LOKAR: Torej uspeh za slovensko narodno skupnost v Trstu kot celoto?

DOLHAR: Vsekakor.

LOKAR: Kaj pa odborniki — oziroma politični delavci slovenske narodnosti, ki zavzemajo razna mesta v javni upravi po zaslugi italijanskih strank? Kako presojaš njihovo politično udejstvovanje za slovenske koristi?

DOLHAR: Predvsem moramo Slovence, ki so izvoljeni na listah italijanskih političnih strank, iz političnega stališča deliti v dve skupini: v tiste, ki so sestavni del večine,

in tiste, ki so sestavni del opozicije. Po našem političnem ustroju je namreč ta precizacija bistvene važnosti, kajti odločitve, dobre ali slabe, sprejema večina. Iz tega izhaja neposredno, da so Slovenci, ki so izvoljeni kot člani italijanske socialistične stranke, soodgovorni za politiko do slovenske manjšine. Slovenci, ki so bili izvoljeni kot člani komunistične partije, ki žal tvorijo večino slovenskih izvoljenih predstavnikov v tržaškem občinskem svetu (pet svetovalcev), pa ne morejo vplivati na politično linijo občinske uprave do Slovencev iz preprostega razloga, ker so v opoziciji. In to še posebej zato, ker zaradi svoje politične formacije narodnostna vprašanja stalno povezujejo z ideološkimi.

LOKAR: Potemtakem, če prav sledim tvoji logiki, bi bilo bolje, če bi Slovenci volili svoje predstavnike edinole na listah, ki pristopajo k večini. Ali se ti ne zdi, morda je moje vprašanje precej intelektualistično, da je takšno izvajanje nekoliko oportunistično?

DOLHAR: Jasno nam mora biti, da zahteva manjšinska politika svojstvene politične prijeme. Zelél bi si enotno slovensko politično predstavništvo brez ideoloških razlik, že zato, ker bi bila njegova politična teža neprimerno

večja, kajti tudi če za trenutek pozabimo na pojme večina — opozicija, je neizpodbitno, da ni mogoče ugotoviti, koliko Slovencev v resnici glasuje za italijanske levičarske stranke. Moja želja, da bi imeli vsi Slovenci enotno politično organizacijo, ki naj bi seveda bila na oblasti, ni oportunistična, ampak logično stremljenje vsakega političnega udejstvovanja. A navsezadnje — se tudi komunisti — kot vse druge politične formacije, potegujejo za oblast.

LOKAR: Zopet intelektualistično vprašanje. Ali s tem morda ne mitiziramo preveč pomena oblasti? Ali je oblast res tako važna? Konec koncev, smo se Slovenci pred dvesto leti porodili brez oblasti in brez nje tudi zrasli v narod. Kaj danes lahko Slovencem pomeni oblast?

DOLHAR: Mislim, da je oblast bistvena komponenta emancipacije vsakega naroda in današnja situacija Slovencev na splošno in slovenske narodne manjšine še posebej je odraz tega, da smo bili doslej vedno objekt, ne pa subjekt oblasti. To je razvidno tudi iz odnosa, ki ga imamo Slovenci do oblasti v abstraktnem pomenu besede. Zdi se mi, da vidimo Slovenci še danes v oblasti nekaj negativnega. Pri tem je po mojem bistvena razlika, ki je ne smemo prezreti, med sodelovanjem z oblastjo in izvajanjem oblasti, gotovo je negativni odnos do oblasti zgodovinsko pogojen, kajti v preteklosti smo Slovenci lahko kvečjemu sodelovali z oblastjo (avstrijakantstvo, kolaboracionizem, paktiranje z velikosrbstvom, ipd.). Ne smemo pozabiti, da smo danes slovenski politični predstavniki ne imenovani, temveč od naroda izvoljeni in nam je oblast pridobljena pravica.

LOKAR: Upam, da ne boš izgubil potrpljenja z mojimi »sofizmi«: ali se vse to ne sliši kot neke vrste skomina po oblasti in moči? Ali ni v bistvu tudi ta današnja težnja rezultat dejstva, da smo bili stoletja Slovenci brez oblasti? Namreč: danes na splošno oblasti ne čutimo toliko kot privilegij, kolikor kot službovanje narodu. Torej v bistvu funkcionalni aspekt oblasti in ne oblast zaradi oblasti. Dodal bi še iz mojega vida, da se mi vse možnosti, ki jih imamo Slovenci, da osvojimo oblast v našem mestu, zde nekoliko, kako bi dejal, »neodločilne«?

DOLHAR: Tvoje vprašanje je izraz nepoznavanja mehanizma javnih uprav. Morda sva se napačno razumela. Niti daleč ne mislim mitizirati oblasti; neizpodbitno dejstvo pa je, da vse ukrepe in torej ukrepe v korist slovenski narodni manjšini sprejemajo oblastni organi in sicer njih večinski del. Za trenutek si zamisli, kakšna bi bila politična teža Slovencev v tržaškem občinskem svetu, če bi vseh sedem ali osem Slovencev enotno odločalo o politiki tržaške občine do Slovencev. Oblast nam torej ne sme biti mit, temveč orodje, s katerim lahko pomagamo slovenski manjšini do uresničitve njenih pravic.

LOKAR: Ta odgovor mi je bolj všeč od prejšnjega, ker je v njem čutiti funkcionalno-demokratski aspekt oblasti. Vendar imam sedaj še drug pomislek (intelektualci ne živimo samo od kruha, temveč tudi od pomislekov). Če bi sedem ali osem slovenskih svetovalcev v tržaški občini usmerilo vse svoje sile samo v reševanje slovenskih problemov, bi to v resnici ustvarilo kaj čudno ozračje. Ali ne misliš, da nam prav oblast v funkcionalnem smislu odpira vrata, da začenjamo poglobljati tudi druge probleme našega mesta. Ali ni oblast eden izmed tistih faktorjev, ki nam bo lahko pomagala razbijati lastno zaprtost? Ali naj oblast razumemo samo v smislu, da nam bo pomagala braniti slovenstvo, ali pa raje v smislu, da se preko nje odpremo do vseh splošnih problemov našega mesta?

Zakaj naj bi recimo Slovenci nikoli ne imeli ničesar povedati o razvoju prometa v tržaškem pristanišču? Saj smo s Koprom dokazali, da se razumemo tudi na pristanišča. Imamo sploh Slovenci svojo »ideologijo« o razvoju Trsta? Skratka, moj predlog je: oblast ne kot branik, temveč kot most!

DOLHAR: Mislim, da so tvoje pripombe popolnoma umestne in da se v tej smeri razvija tudi naše politično in upravno delovanje. Vendar bi poudaril, da ima v upravnih telesih izvoljeni slovenski predstavnik nedvomno težjo nalogo od kolegov večinskega naroda. Jasno je namreč, da ima slovenski izvoljeni predstavnik, pač zato, ker pripada narodni manjšini, poleg splošno političnih in upravnih vprašanj, ki se tičejo celotne skupnosti, še specifične probleme slovenske manjšinske

Secirnica

*slepota ne izključuje žeje
pokaditi brezpogojnost vrtenja
v jekleno peklenskem obroču
vse obsegajočem obroču
nedotakljivo belem
v očarljivi zamaknjenosti
na zgledni oddaljenosti*

*oblak nebeške terjatve
nasilna skrumitev nedolžnih
vera v prebujenje*

*uničili ste vsa hotenja
zamenjali vsa znamenja
znamenje križa z molkom
mogoče le z eno besedo
izprijeno besedico
uspe ponarejenost poklica*

odložitev darovanja

*izgrizel bom vso zvijačnost
poteptan v grešno zorenje
obsojen z uganko resnice
ne darujte črne maše
brez vere v hudiča*

skupnosti. Zato bi tu preciziral dva aspekta dela slovenskega izvoljenega predstavnika:

1. Manjšinsko problematiko lahko rešujemo Slovenci danes na treh nivojih:

- a) na mednarodnem nivoju Italija - Jugoslavija, do katerega nimamo dostopa.
- b) na državnem zakonodajnem nivoju, do katerega imamo malo dostopa, tudi zato, ker edini slovenski parlamentarec pripada opoziciji.
- c) Na lokalnem upravno-političnem nivoju (dežela, pokrajina, občine). Iz tega je razvidno, da se moramo Slovenci za uresničevanje naših pravic poslužiti vsaj tistih upravnih teles, ki so nam neposredno dostopna.

2. Slovenski izvoljeni predstavniki morajo pomagati pri reševanju vseh problemov, ki se tičejo celotne skupnosti, in mislim, da bi si pridobili spoštovanje tudi meščanov večinske narodnosti, če bi se pri reševanju splošnih problemov bolj udeleževali. Toda izvoljeni predstavniki žal nismo vsevedni in bi morali zato imeti možnost, da se opiramo na ekipno delo strokovnjakov, kar uspe samo velikim strankam. Slovenci pa izvolimo svoje politične predstavnike in jih dobessedno prepustimo same sebi. V sedanji situaciji pa je jasno, da se slovenski izvoljeni predstavnik zanima prioritetno za manjšinsko problematiko, ki jo bolje pozna in za katero se predstavniki večinskega naroda ne zanimajo, in šele sekundarno za vso ostalo upravno-politično problematiko, ki ima zelo pogošto strogo tehnično-specialistične aspekte, ki jih brez ekipe sodelavcev ne zmore.

LOKAR: Potemtakem, kot je videti, nam je Slovincem še naprej usojeno, da samo bраниamo svoje pravice!

DOLHAR: To ni neizbežno, odvisno pa je od kolektivne angažiranosti vseh pripadnikov narodne manjšine. Žal pa opažamo prav med temi pripadniki vedno manjše zanimanje za narodnostna in tudi za splošna upravno-politična vprašanja. In če je bilo to razumljivo za preteklost, ko nismo imeli dostopa do javnih uprav, je to nerazumljivo danes, ko te možnosti imamo.

Lik slovenskega vernika in klerikalna nevarnost

Ko sem se za veliko noč mudil v Ljubljani, sem se udeležil velikonočnega obreda v frančiškanski cerkvi. Pred začetkom maše sem se razgledoval po cerkvi in hočeš nočeš opazoval ljudi, ki so prihajali k maši ob enajstih. Pri tem sem se spomnil opažanj, ki so jih pred leti objavili v slovenskih revijah nekateri slovenski sociologi, da predstavlja večino slovenskih vernikov v mestih tip človeka, ki je v bistvu še podeželan, bodisi ker se nahaja v mestu samo prehodno, bodisi ker se je priselil vanj s podeželja komaj pred kratkim in se torej še močno drži svojega prejšnjega načina življenja, v katerega naj bi spadal, po mnenju teh sociologov tudi obisk nedeljske maše. Svojih opažanj ne mislim izenačiti s sociološkimi, niti ni velika noč primerna priložnost za preverjanje takšnih podatkov, vendar se mi zdi, da je slika današnjega vernika v mestih na Slovenskem drugačna.

Kot povsod drugod po svetu so predstavljali tudi tu del obiskovalcev starejše ženske in moški, ki pa so po zunanjem videzu razodevali tipične ljubljanske meščane. Pozorno sem motril obraze srednje in ne več čisto mlade generacije. Obrazi uradnikov, delavcev, tehnikov, izobražencev, po večini takšnih, ki jih ne bi mogel spraviti pod etiketo podeželanov, razen če bi kdo trdil, da je ves slovenski narod v bistvu tak. V cerkvi je bilo dosti mladine, največ s fiziognomijo današnjih mladih katoličanov, obrazi torej, ki izžarevajo inteligentnost, skromnost, resnost. Niti ni manjkalo samozavestnih predstavniki

kov po zadnji modi oblečenih fantov in deklet. Tudi med mladino so prevladovali meščani. Sicer ne mislim s takšno delitvijo delati komu krivice ali vrednotiti ljudi po zunanosti, gre pač samo za razčiščenje vprašanja, ali je res, da so slovenski verniki v mestih v veliki večini podeželani. Zdi se mi, da je lik slovenskega vernika precej podoben tistemu, ki sem ga imel priliko opaziti tudi v razvitejših evropskih državah. Lik je torej precej raznovrsten, pri čemer je posebno močan delež mladih, študentov in izobražencev.

Ko sem gledal te obraze, sem si sam pri sebi mislil: če imajo ti ljudje tudi živo religiozno življenje, če torej zahajajo v cerkev tudi zato, da se kritično zamislijo v svoj položaj, če znajo sebe in svoja dejanja postaviti tudi pred ogledalo vesti, potem lahko tudi pričakujem, da so to državljani z živim čutom odgovornosti v svojih družinah, na svojih delovnih mestih, da so zaradi svojega izoblikovanega čuta odgovornosti in samostojnega odnosa do življenja tudi pomemben dejavnik družbenega razvoja, dragocena opora npr. gospodarske reforme in njenih prizadevanj po večji individualni odgovornosti in aktivnosti na delovnem mestu, skratka *conditio sine qua non* sodobnega družbenega napredka, če je res, kar pravijo vodilni slovenski politiki, da je za resničen napredek potrebno poleg pozitivnih hotenj tudi mnogo konkretnega dela.

Pred mano je bila v sociološkem oziru precej verna slika današnjega slovenskega naroda. Različnost in obenem povezanost v skupnost mi je vlivala prijeten občutek optimizma, katerega ni mogel kaliti niti spomin na pisanje ljubljanske študentske Tribune v eni izmed marčnih števil, katere oživljanje predvojnih klerikalnih pojavov se mi je, glede na sliko, ki sem jo imel pred sabo, zdelo porojeno ne toliko iz dobronamernega kritičnega soočanja s današnjimi konkretnimi pojavi slovenskih kristjanov, kolikor preračunana poteza tistih, ki se nočejo spri-

jazniti z dejstvom, da se slovenskih vernikov ne da spraviti v določeno shemo.

V cerkvi sem bil sicer zato, da slišim evanĝeljsko sporočilo. Posebno pozorno sem spremljal pridigo. Pridigar je začel z zelo vzpodbudno pripombo, da so tudi tisti, ki zahajajo v cerkev enkrat ali dvakrat na leto dokaz, da življenje ne more biti samo — čeravno lahko tudi, čudovit vrtiljak — med rojstvom in smrtjo. Toda tisto, kar je temu sledilo, ni bilo več tako prvovrstno in vzpodbudno. Pridigar je tolmačil vstajenje skozi aspekt tostranske vsakdanjosti, ki je klavna brez usmerjenosti v onostranstvo, v smisel.

O veliki noči se da govoriti tudi na ta način, le da se mi zdi takšno gledanje preživelo, ker še vedno vztraja na tradicionalnem dualističnem pojmovanju luči in teme. Pridigi je manjkala za sodobno krščanstvo misel bistveno navezovanje na konkretno človekovo eksistenco, na katero ni moč gledati s stališča črnobelega delitve na tostranstvo in onostranstvo, smisel in nesmisel, vsakdanjost in veličino. V pridigarjevih besedah ni bilo nič tesnobe in sprašljivosti razmišljujočega človeka, ki dojema življenje kot nikoli dočela obvladano pojavnost. Tudi v najmirnejših in srečnejših trenutkih je absurd preblizu. Plodna je misel o vstajenju, če jo spremlja tudi misel o preseganju obstoječega skozi dinamiko in dialektičnost naše vsakdanje, a nikakor banalne individualne in družbene eksistence, kajti vsi ljudje in torej tudi mi kristjani moramo iskati svojo »rešitev« vsak zase in po svoji moči sredi konkretne danosti. Komaj s polno zavestjo, da je ravno naša eksistenca v času in prostoru edino za nas odločilno merilo, lahko dojamemo v vsej globini nadosebno resnico, Boga, tisto »drugáčnost«, ki nam omogoča ozreti se nase brez zavesti, da vse razumemo in poznamo. Ob takšni ohlapnosti sem si priklical k spominu besede mladega slovenskega duhovnika iz Kanade, L. Ambrožiča, ki se je ob priliki svojega obiska v Trstu v predavanju, ki ga je imel, nekoliko pomudil tudi ob lepih recitacijah in koketiranju z dozdevno krščansko superiornostjo, češ, kako malo se nekateri duhovniki zavedajo edinstvene priložnosti, ki jo imajo v nedeljskem srečanju z ljudmi v cerkvi.

Mitični svet Prešernovih proslav

In spet smo imeli vrsto Prešernovih proslav, ki so skoraj brez izjeme potekale v za nas kar tradicionalnem trkanju na prsi Slovenca, naj veruje v odrešilno moč Bratstva, Enakosti, Pravice ali pa Slovenstva.

Zdi se mi, da bi mimo velikih idej, presvetlih vrednot in ljudstva žejnega pravice in enakosti, lahko spregovorili nekoliko tudi o realnosti naših posameznih eksistenc, o različnosti interesov, pogledov, izkušenj ali pa tudi želj in pričakovanj, ki karakterizirajo našo sedanjo družbeno stvarnost. Kljub različnosti naše osebne in družbene eksistence ni na Prešernovih proslavah nobenega sledu, ne rečem dialektičnega gledanja na svet, ampak pluralnosti človeških fenomenov, ki jih je naše vsakdanje življenje vendarle tako polno. Podoba je, da obstajata dva svetova, mitični svet Prešernovih proslav in pa svet zunaj kulturnih in prosvetnih domov.

Pozablja se, da npr. recitator, ki je na odru poln ponosa na svoj narod in pripravljen sprejeti žrtve za skupen blagor, sredi konkretne danosti le živi drugače, da so mu primarni njegovi osebni interesi. Pozablja se torej, da je recitator ali obiskovalec proslav predvsem človek, biološko in preko okolja zaznamovan z nekimi določenimi lastnostmi, navadami, pogledi in razvojnimi silnicami, ki niso poljubno raztegljive. Naravno je, da posameznik zagovarja svoje koristi in se zavzema za svoje poglede. Nenormalno in sumljivo pa je, in to smo lahko ponovno ugotovili ob stališčih, ki so jih posamezniki zavzeli do regulacijskih načrtov v tržaški pokrajini in torej posredno do vprašanj skupnosti, če ta posameznik nima nobenega razumevanja za širši, narodni ali kakorkoli drugačni skupni interes. Nekaj ni v redu, če ta posameznik nastopa povrh kot zatiran in reven človek, ki ima vso pravico na svoji strani, samo zato, ker je reven ali zatiran, ki meni, da je vsako njegovo dejanje upravičeno...

Prešernove proslave bi lahko bile ugodna priložnost, da nekoliko osvetlimo razmerje posameznika do skupnosti. Nič nemoralnega ne bi bilo, če bi rekli, da smo predvsem posamezniki, da imamo do osebnih interesov in pogledov tudi vso pravico. Z odrov padajo na nas apeli za Svobodo, Enakost ali pa Bratstvo, toda ti veljajo vedno le drugim, nimajo nobene zveze z našo posamezno, strankarsko ali družbeno eksistenco. Izhodišče niso naša družbena eksistenca ali naše posamezne eksistence, ampak vedno le velike ideje. Vedno je govora o oblasti ljudstva po ljudstvu, nikoli pa na to ljudstvo ne gledamo skozi oči njegovih različnih posameznikov. Kot ne more biti smiselno trditi, da človek lahko počne, kar hoče, tako tudi ne more biti neke meglene ideje Bratstva in Enakosti, ampak kvečjemu vedno znova zavestno iskana in vsebinsko opredeljena skupnost. Če se npr. openski fantje in možje po dvajsetih letih spet našli in združeno stopili na oder, je treba vedeti tudi zakaj. Bilo bi mnogo bolje, če bi tega ne tolmačili samo kot zvestobo Slovenstvu, ampak tudi kot nezadovoljstvo s svojo atomizirano privatno eksistenco in potrebo po družbi, po povezanosti. Toda, v kolikor ne bo za izhodišče veljala ta skromna človekova potreba, ampak spet samo velike ideje Bratstva in Slovenstva, toliko manj bo resnične povezanosti, ki predpostavlja, da smo si na jasnem o obeh komponentah naše eksistence, skupni in posamezni. Ne morem se znebiti občutka, da je skupen nastop openskih fantov in mož samo neke vrste koeksistenca, kajti ne bo dolgo trajalo, da jo bo prvi problemček, ki ga bodo prinesle velike Ideje, razbile. Ideja skupnosti prej predpostavlja, da se vidimo taki kot smo, da si priznavamo pravico biti drugačni, kot posamezniki ali skupine in da nato poiščemo način, da bi naša pota konvergirala k skupnemu cilju. Pojem skupnosti pa zopet predpostavlja širino in elastičnost, predvsem pa zavest in poznavanje naših dejanskih možnosti. Zato tudi ne gojimo pravega čuta za skupnost vseh udov. Tako ni niti nič čudnega, da kljub poplavi klicev po Bratstvu in Enotnosti, naša zamejska situacija kaže odsotnost skupnih manjšinskih pobud in gluhost za potrebe skupnosti. Zato tudi ne preseneča, da se slabo razumemo

in da je uporabnih rešitev za naše probleme tako malo.

Sicer, zakaj bi se jezil nad Prešernovimi proslavami v zamejstvu (s čimer teh ne odklanjamo, hotel sem pokazati le na manj razveljavljivi aspekt), če prihajajo iz slovenskega kulturnega središča, Ljubljane, še bolj mitične besede do mene.

Mira Miheličeva piše o slovenskem prazniku v Naših Razgledih o manipuliranem človeku, o človeku, ki ni več človek z lastno glavo in voljo, o časih, ko so partizani s knjižico Prešernovih poezij hrepneli po plemenitem in pokončnem ne tako pogrešnem potrošniškem človeku, kot je danes, o časih, ko so verjeli v bratstvo in ljubezen, se borili za svobodo misli in duha. Sprašuje se, »ali smo se res že izneverili svojemu večnemu hrepenjenju, da bi se nam končno že posrečilo ustvariti dobrega in ponosnega človeka, dobrega kljub nedobroti?«

Kljub apelom na dobroto, zvestobi večnim vrednotam se v beli Ljubljani komaj najde kdo, ki bi si upal protestirati proti zaplembi knjig na Slovenskem, ki bi se torej opredelil »plemenito in pokončno«. Ni mi znano, da bi se ta svetnica slovenske kulture kdajkoli postavila po robu administrativnemu pritisku na posamezne kulturne ustvarjalce (in zato je imela nešteto priložnosti, celo nedavno ob zaplembi Pahorjeve knjige). Nikoli nisem bral, da bi kulturniki, kot je Miheličeva, recimo apelirali ali še več, se odločili tudi za kakšno konkretnjšo akcijo, da bi npr. knjigarne v domovini lahko prodajale tudi zamejske revialne publikacije, skratka, da bi tudi zamejske revije našle pot do potrošnikov kulture, že ko se avtorica tako toplo prizadeva za večjo pozornost kulturnim dobrinam.

Takšni uvodniki in takšne enostranske Prešernove proslave pomagajo v resnici obdržati pregrade med kulturo in množicami, saj so ravno kulturniki kot Miheličeva vrsto let krojili usodo večini slovenskih ustvarjalcev in odločali, kaj se sme tiskati in kaj smejo bralci brati. Z mitično govorico o enakosti, se govori samo o vseljudski kulturi, pozablja pa se, da kot že za Prešerna, obstaja več oblik in struktur kulturnega ustvarjanja, da je prav, da obstaja in se razvija široka prosvetna dejavnost — ki je in ostane pomemb-

na sestavina naše kulturne podobe in temeljnega pomena za našo družbeno živahnost —, da pa je tudi prav in potrebno, da obstaja tudi nekoliko bolj individualna in osebna kultura. In da ni greh, če gresta kdaj nekoliko narazen.

Koliko bolj zrele in naravne so misli, ki jih posreduje v isti številki NR Taras Kermauner, novi ravnatelj Drame in še vedno tudi »enfant terrible« naše kulture, ko pravi, »da noben umetniški ali ideološki recept ne obstoji sam zase, vsak se veže na živega, konkretnega posameznika, ki ga zastopa kot svoj interes in edinole relevantno je, da je in sme biti človek svobodna oseba, ki ima pravico do zbiranja, do opredeljevanja, da niso Nalčela (Ideje - Vrednote) primum, človek pa secundum.«

Ravno tega živega, konkretnega človeka puščajo Prešernove proslave zunaj dvoran, nič manj pa taki lepoumniški in pozerski uvodniki. V zaskrbljenosti Mire Miheličeve za nerazveseljiv položaj kulture in kulturnih institucij na Slovenskem, ne vidim nobene resnične skrbi za kulturo, saj v isti sapi kliče spet po kulturi kot »ogledalu življenja«. Dobro vemo, kako in kje nastajajo takšna »ogledala življenja« in kdo so njeni mojstri. V njeni zaskrbljenosti se skriva prej bojazen, da bi manipulantski odnosi v slovenski kulturi resnično nehali, strah, da bi si sodobno kulturno ustvarjanje — slabo ali dobro, ni važno — priborilo svoj življenjski prostor, ki ne pozna vodenja od zunaj.

Sicer kaže sam Prešeren, ki je tudi ustvarjal mimo takrat dovoljenih in veljavnih modelov, da bo ustvarjanje kulture tudi v bodoče šlo po tirih, ki jih nihče drug ne sme postavljati, razen če ni to umetnik ali kulturnik sam.

Na Prešernovih proslavah se pozablja, medtem ko bi moral biti to centralni motiv — takrat, ko se govori o njegovi umetniški besedi —, da je poezija, skratka umetnost, ustvarjalni akt najprej posameznika in da kot taka nagovarja predvsem posameznika, in šele nato skupino ljudi ali širšo skupnost. Slej ko prej ustvarjajo umetniki samostojno in slej ko prej je za posameznika, ki kulturo konsumira, odločujoč njegov osebni odnos, njegova osebna komunikacija z določenim umetniškim svetom. Tema za Prešernove prosla-

ve, na katerih skušajo govorniki in recitatorji izsiliti v ljudeh iste občutke, bi bila ravno ta individualna plat doživljanja umetnosti. Tako pa nam govorniki posredujejo vizijo umetnosti ali poezije, ki je sicer njihova, a s pretenzijo, da je splošna, univerzalna in občeveljavna interpretacija.

Ker ne govorimo o pluralnosti interesov, konceptov, modelov se tudi dogaja, da nam govorniki vedno znava namesto živih spoznanj in izkustev posredujejo le apele na neke splošne vrednote, ki eksistirajo in živijo največkrat samo na odru.

Milanski atentat, Moravia in levičarstvo

Milanski atentat s svojimi 14 žrtvami in desetimi ranjencev in pohabljenecv, kljub svoji strahotni brezumnosti, ni deloval očičevalno. Desničarski časopisi so preko dozdevnih krivcev - anarhistov - merili na levo, in s svojimi zahtevami po redu in varnosti skušali izvajati pritisk na stavkajoče delavstvo in študente. Levica pa je vztrajno trdila, da je desnica tista, ki je dozdevne krivce potisnila v zločin in se okorišča z njihovim strahotnim dejanjem. Prej kot iztreznjenje so časopisna poročila polivala olje na ogenj nevarne igre z revolucijo ali protirevolucijo, državnega prevrata in državljanske vojne. Če si je kdo upal spomniti, da je treba, kljub nerešenim družbenim problemom obvarovati neka osnovna pravila sožitja, je tvegalo, da ga vsaka stran po svoji logiki razglašila, ali za sopotnika rdečih ali pa za zaveznika represivnega sistema in oblasti.

Črnobelemu slikanju razmer se niso znala izogniti niti imena kot npr. pisatelj Alberto Moravia. V nekem svojem pismu tedniku »L'Espresso«, pravi Moravia: »Strahoten in temačni atentat v Milanu je postavil na svetlo med drugim tudi pomanjkanje informacij v tisku, javnosti, policiji in sodnji.

To pomanjkanje informacij je krivo od samega začetka za ne povsem slučajno zmešnjavo med desnim in levim ekstremizmom. Pozneje je pomanjkanje informacij privedlo do preiskav in aretacij med manjšinskimi marksističnimi skupinami, ki, ko bi jih resnično in resno analizirali, ne bi mogle dati povoda za takšno represijo.

Vtis imamo, da se v dobri ali slabi veri izrablja slabo informiranost za ukrepe in posege proti obrobni marksistični skupini.

Prepričani smo, da takšne zmešnjave samo škodijo demokraciji, ki predpostavlja, da se jemlje državljane za tisto, kar so res in ne za tisto, kar bi prišlo prav morebitnim političnim nasprotnikom.

Zaradi vseh teh razlogov vabimo tisk in demokratične stranke, da se pridružijo našemu protestu proti mitološki dezinformaciji in njenim represivnim posledicam.

Ne glede na to, kdo je resnični krivec strašnega pokola v Milanu, se mi zdi stališče Moravie naivno, ker pozablja na moment subjektivizma, ki proglašča — kot to delajo levičarske skupine — priznavanje stvarnih možnosti človekovega delovanja v svetu za revizionizem in paktiranje z oblastjo in svojo idejo za edino in idealno možnost. ... In čim bolj prihaja na dan razkorak med realnostjo in vizijo o idealni človeški družbi, tem bolj se lahko romantično sanjarjanje sprevrže v beg pred soočenjem s problemi v svetu, v koketiranje z idejo »tabulae rasae«, ki bo kar na enkrat pometla z slabostmi in malenkostmi. Tu je levica zelo blizu desnici, ki v klicu po redu in disciplini nič manj patološko sovraži »slabotno in gnilo« demokracijo.

Da Moravia meni, da so grdih dejanj sposobni le neprosvetljeni desničarji in da se to zgodi levičarjem kvečjemu po naključju, je pač le en dokaz več, kako je racionalistična zaverovanost v človeka kot v dobro bitje (slabega ga dela le neprimerno okolje) oropala tega vsake dialektičnosti. Takšno mehanicistično pojmovanje temelji na globoki zmoti, ki dela popolnoma sekularizirano politiko in družbeno ureditev za predmet vere. Mogoče zato, ker se v zavračanju neke nadosebne, nadčloveške Resnice, krčevito oprijema nadomestka »vere v človeka«. Kdor ne priznava relativnosti in nepopolnosti vseh

človeških in družbenih ureditev, ta samo beži pred samim seboj in se oropa vsakršnega realnega upanja v smisel svoje eksistence.

Potrošništvo kot grešni kozel

Potrošništvo kot grešni kozel, kot krivec za sekundarno vlogo kulture v današnjem svetu je pač eden izmed tipičnih psevdoproblemov. V rubriki AKTUALNOSTI revije PROBLEMI št. 86 je Marjan Rožanc o takšnem jadikovanju zapisal: »Tradicionalna slovenska kultura in moderna družba«, da »Slovenci v odnosu do moderne družbe še vedno živimo v nekem posebnem, kulturniškem ozračju, u-taborjeni na nekakšnih posvečenih višinah, s katerih gledamo na sodobni svet moralistično in nezaupljivo. Velmožje slovenske kulture nas preko radia, televizije in dnevnega časopisja še vedno zasipajo z lamentacijami o potrošniški kulturi... Kaj pravzaprav Slovenci tako pregrešno trošimo?... Kako da ne vidimo v proizvodnji nič ustvarjalnega in kulturnega?... Morda zato, ker zares proizvodno in ustvarjalno je za nas samo tisto, kar je transcendentno, kar vodi čez in on-kraj... Kulturno je za nas nekje zunaj stvarnega človeškega sveta.«

Rožanc vidi v tem kompenzacijo za proizvodno-tehnično zaostalost naše družbe, ki se v proizvodno-tehnični mehanizem sodobnega sveta še ni uspela vključiti ustvarjalno, ki pa vendarle noče zaostajati in hoče zato sama določati merila ustvarjalnosti in kulturnosti.

Pojav potrošništva je preveč modna tema, tako pri humanističnih intelektualcih, kot pri nekaterih marksističnih filozofih in intelektualcih od Marcuseja do Goldmanna, in torej pri Slovencih nič manj kot pri drugih narodih, da bi ga označili kot poseben slovenski pojav. Vendar je točna ugotovitev, da stoji za tolikšno vnemo okoli tega pojava predvsem splošna proizvodno-tehnična za-

Slovenski fantje in dekleta ostanite doma

ostalost naše družbe in precejšnjega dela naših kulturnih ustvarjalcev, ki zatopljeni v svoje probleme, nimajo časa za razgledovanje po drugačnih dejavnostih v svetu in ki zategadelj menijo, da so pri ustvarjalnih naporih človeške družbe osamljena skupina (pri čemer seveda mislijo, da je ustvarjalno in kulturno samo njihovo delo). Ta vtis jih družbeno še bolj izolira, občutek nemoči pa skušajo odpraviti z agresivnim iskanjem dozdevnih krivcev. Takšno stališče pa ne razkriva, kot piše Rožanc, samo nadutosti in enostranskega subjektivizma nekaterih kulturnikov, ki nočejo priznati stvarnih človekovih možnosti v svetu (ta očitek velja potemtakem tako Marcuseju kot Goldmanu), ampak tudi pojav politične alienacije, ki ne vidi, da je s potrošništvom tesno povezano vprašanje svobode. Alternativa, ki bi mimo realnih problemov ekonomskega razvoja, programske problematike prezrla tudi duhovno-politično plat vprašanja, bi pomenila toliko kot proslulo administrativno dirigiranje na gospodarski ravni in totalitarizem na družbeni ravni.

Strašilo potrošništva je tipičen psevdoproblem, kajti potrošništvo je samo po sebi indiferentna vrednota. Ljudje so od nekdaj skušali zadovoljevati svoje potrebe. Vsak izmed nas pa želi zadovoljevati svoje potrebe tako, kot se njemu zdi prav, naj gre pri tem za potrebe glede hrane, cigaret in obleke ali pa potrebe po kulturi. Zdi se mi, da si potrošnik-bralec iz matične domovine, ki ne more v prosti prodaji kupiti Zaliva ali Mosta, čuti zelo prikrajšanega in oropanega za temeljne človeške pravice. Dobro ve, da te pravice in možnosti nima. Problem potrošništva je torej nerazdružljivo povezan z vprašanjem človekove pravice do svobode. Zato tudi ni in ne more biti sistemske rešitve tega vprašanja, ker je pač povezano z vsemi drugimi temeljnimi vprašanji človeške družbe. Na vprašanje, kdo bo tisti, ki bo odločal, kaj smejo ljudje ne samo konzumirati, ampak tudi proizvajati, človeštvo ni znalo vedno odgovoriti v zadovoljivi meri. Če res pomislimo, je vprašanje potrošništva nekoliko bolj zapleteno in neprimerno bolj pomembno, kot nam to skušajo nekateri dopovedati, pa naj bodo to velmožje slovenske kulture ali pa predstavniki nove levice.

Slovensko podeželje se deagrarizira (istočasno pa išče nove oblike kmetovanja) in vključuje v industrijsko proizvodnost in, čedalje več, tudi v terciarno dejavnost. Na zadnjih dveh pa sloni sodobna »potrošniška« družba. Brez potrošništva si sploh ne moremo predstavljati dežele, v kateri bi bilo v skladu z doseženo stopnjo gospodarskega razvoja dovolj delovnih mest in torej dovolj možnosti zaslužka za vse. Razumljivo je, če gre prekmurski kmet, ki z deset hektari velikim posestvom ne more preživljati svoje družine, za zidarja v sosednjo Avstrijo, kot je naravno, da si kraško dekle išče zaslužek v gostinstvu onkraj meje. Jaz bi raje videl, da bi namesto apelov »Ostanite doma« in negodovanj čez potrošništvo, uredili problem vključevanja malega kmeta v sodobno kmetijsko proizvodnjo, odpravili zemljiški minimum, predvsem tega kmeta ne puščali samega in zapuščenega, da bi si uredili sodobno gostinstvo, vsaj na ravni tistega v sosednjih deželah. Umestno bi torej bilo spregovoriti v kulturnih revijah tudi nekoliko o gospodarstvu, o sodobni poslovnosti in se vprašati, kot je tako živo zapisal Taras Kermavner (Problemi št. 81-82, rubrika Aktualnosti čtr.

11), ali imajo vsi slovenski fantje in dekleta enake možnosti pri socialnem napredovanju, pri izobrazbi, pri zasedanju položaja v družbi. A ne zoper potrošništvo, če smem parafrazirati njegove misli, »ampak zoper to, da bi državo vodili nezmožni, zanikrni, pokvarjeni, posvečeni. Ne zoper Evropo, temveč zoper to, da bi nas Evropa — če ne bomo dovolj močni, spretni, zviti — požrla kot obrambe nezmožni element, kot otroka potročenca, ki čaka na nebeški glas, na božjo mano, pri tem pa pozablja, da je treba pred nevihto spraviti seno pod streho.«

Kot je bilo že večkrat poudarjeno, v tujino ne hodijo samo delavci, ampak tudi visoko specializirani akademiki. Pretežno ne zaradi boljšega zaslužka, ampak predvsem zato, ker slovenski svet ne ceni še dovolj duhovnega dela, nima dovolj smisla za zahteve po sodobnem delovnem vzdušju, ne priznava načel po-

slovnosti, kvalitete, diferenciranega delovnega postopka in specializacije ter torej ustreznosti kompetentnosti.

Moralistično ogorčenje

Človeštvo in torej tudi Slovenci ne potrebujejo fraz in moralističnega zgražanja, ampak realnih perspektiv, ki se začenjajo s priznavanjem pravice človeku, da si čim svobodneje izbira in izoblikuje svoj način življenja. Pazljivejša analiza današnjega položaja pa nam bo razkrila, da ljudem ni dovolj, da jih čaka na koncu meseca kuverta s plačo in novi nakupi in novo trošenje. Slej ko prej večino zanima, ali jim delovno mesto in poklic nudita tudi nekoliko zadovoljstva, zanima jih, ali morebiti tudi sami nekoliko odločajo pri tem, kako opravljajo svoje delo in kako sodelujejo v proizvodnem procesu. Gre jim torej presneto zares, ali ohranijo ali izgubijo svojo osebnost. Spet ni potrošništvo centralno vprašanje, ampak vprašanje demokracije in njene realizacije v praksi. Res je sicer, da ima ob neizmerni koncentraciji sredstev v gospodarstvu in oligarhiji v politiki navaden državljan, delavec, potrošnik bolj malo resničnega vpliva na odločanje, se pa zato, ker noče biti samo kolešček vztrajno bori, da bi si preko strank, sindikatov, preko raznih oblik samoupravljanja pridobil svoj prostor na soncu. Res pa je tudi to, da je delavec prišel do bolj aktivne vloge v današnji družbi tudi zato, ker je ta potrošniška družba, čedalje bolj socialna in čedalje bolj vezana na samostojno mislečega človeka. Ni nobena novost, da je v modernih ekonomijah samo še približno četrtnina povečanja proizvodnje odvisna od investicij in nove delovne sile, cele tri četrtine pa od znanosti, tehnologije, kvalifikacije delovne sile in sodobne organizacije dela.

Če, da se zopet vrnemo na naša slovenska tla, te delovne moči, ki v zastareli organizaciji in nedinamičnih delovnih prijemih ne morejo zadovoljevati svojih ambicij, odhajajo v tujino, je to resen problem. Govoriti o potrošništvu kot o grešnem kozlu, se pravi zagovarjati stari način gospodarjenja, ki ne daje dovolj kruha, pomeni vztrajati pri starem mišljenju, posredno podpirati staro par-

tijsko garnituro, ki noče popuščati pri vprašanih svobode in demokracije.

Družba je s svojim novim intelektualnim potencialom — če hodi več ljudi v šole, je tudi več izbire, je tudi več talentov in novih idej — na področju gospodarske dejavnosti, prav tako pa tudi na področju kulture, umetnosti, znanstvenega raziskovanja, že zdavnaj prerasla tradicionalne oblike dela in vsebino ustvarjalnosti (z zagledanostjo v samo slovenske probleme, v slovensko tipičnost in izraznost se slovenski arhitekt sploh ne more lotiti več svojega posla). Konflikti in neskladnosti v razvoju pa ne nastajajo samo zato, ker so za razvoj terciarnih in kvartarnih dejavnosti — znanosti, raziskovanja, kulture — materialne možnosti še preskromne ali narodni dohodek prenizek ali pa mogoče zaradi požrešnega centralizma, ampak tudi zato, ker je delovna storilnost in morala prenizka, predvsem ker so nezadostne tudi duhovne kategorije same.

Kulturniška kultura

Iz navedenega je razvidno, da prihaja do razpihovanja psevdokulturnih tem, kot to velja za primer potrošništva, lahko bi pa navedli tudi druge, ker gleda naša slovenska kultura na svet okoli sebe še preveč po zrcalu preteklosti in romantičnih vizij o rajju na zemlji, v resnici pa s svojo meščansko frazeologijo straši s potrošništvom, pomasovljenim človekom, brezdušno tehniko itd.

Poskus, da bi naredili iz kulture svetinjo in vsevedno instanco, ki lahko vsem in o vsem sodi, je le klavrn nadomestek za religijo in je zato pripeljal kulturo v težaven položaj izoliranosti in inferiornosti v odnosu s tehnokratskim svetom. Tako postaja kultura čedalje bolj kulturniška. Čas bi bil, da si po politiki (glej izredno trezno razmišljanje Staneta Kavčiča "Pota in razpotja socialistične družbe", Teorija in Praksa, št. 3, 1970) tudi kulturniki postavijo vprašanje, »s katerimi težnjami, s kakšnimi kvalitetami, s katerimi spoznanji in s katerimi splošno človeškimi, moralnimi in idejnimi prvinami« so prisotni v današnjem prostoru in času.

Vladimir Vremec

Trieste št. 88

V reviji Trieste sem objavil esej o Slovencih in njihovi pojavnosti v našem mestu. Namen je bil predvsem informativnega značaja, saj ni mogoče v kratkem spisu strniti popolne informacije tako zapletenega pojava, kakor je narod, še posebej, če je ta narod slovenski.

Odmev je bil različen: nekateri bravci so mi čestitali, drugi pa s spisom niso bili zadovoljni. Kljub različnim kritikam pa si upam trditi, da je spis nastal iz pristne bivanjske stiske človeka, manjšinca, ki živi na mejah Slovenije, ki si je zavest izoblikoval z dolgotrajno in vztrajno informacijo o pojavu slovenstva, predvsem v srednji šoli, pa opaža, da glas o nas takorekoč ne seže delj od Tržiča (Monfalcone); zakaj proti Benetkam je že težko najti človeka, ki bi kaj točnejšega vedel o nas.

Slovenci smo čudna zvrst: na znotraj gojimo vroča čustva, skrite strasti, mržnjo in ljubezen, zavist in sovraštvo, vendar ni od vseh teh energij na zunaj ne duha ne sluha. V stiku s tujcem utihnemo in vse naše kulturno, pesniško, pisateljsko, bogoiskateljsko, pravoverno in krivoverno, mrzlično in objestno notranje življenje izgine kot privid. Med sabo bi sedeli ob kozarcu vina v oštariji in reševali najusodnejše svetovne probleme, čim se pa na obzorju prikaže tujec, nas že ni več. Nekateri pravijo, da smo po značaju potuhnjeni. Jaz ne verujem v »narodne značaje«; bolj verjetno se mi zdi, da je takšno vedenje v zvezi z našo socialno strukturo, z našim še ne dovršenim socialnim vzponom. Mnenja sem, da je naša neuravnovešenost (in z njo povezana neodpornost do asimilacije) v zvezi z našim socialnim kompleksom.

Na primer, sledeča zgodbica izzveni dokaj poučno: stojim v baru, pijem jutranji kapucin in zaspano prebiram dnevnik. Okrog me-

ne se premika in pije kapucin jutranji malomeščanski Trst. Tedaj se mi zareži v obraz znanec, farmacevt, ki sem ga že večkrat srečal v tistem baru. Pa mi reče: »Veš, prebral sem tvoj članek o Slovencih«. Smehlaj se mu povesi kot mandarinovi brki. Žalostno me pogleda. Po krajšem premoru pravi s tragičnim naglasom: »Kako si mogel napisati tisto o Slovencih...«

»Katero tisto?« se čudim.

»No — tisto pač, tako ravnati z nami... saj si nás Italijanom prikazal kot narod brez zgodovine...«

»No — saj je res nimamo; obrni stvari kakor hočeš, naša edina zgodovina je literarna. Kar imamo prave zgodovine, se je vsa odvijala v teh zadnjih tridesetih, štiridesetih letih.«

»Pozabljaš, da smo imeli državo, svojo državo... kaj pa naša slavna preteklost? Zakaj nisi v članku omenil te naše države?...«

»Ma kakšna država!« se razjezim, »saj to je čisto navaden mit. Ne trdim, da te države sploh ni bilo, bile so neke države: Karantanija, kralj Samo in knez Kocelj, pač pa trdim, da so te države izginile brez sledu, da od njih današnji, konkretni Slovenci nismo podedovali ničesar. V našem ljudstvu ni od vsega tega ostalo nobene tradicije, nobene navade, nikakega spomina, kaj še, da bi nam od njih ostalo kakšno plemstvo, kakšna domača slovenska gosposka, ali vsaj sredstva, kakšen... skrit zaklad. Nič, prav nič. Pojav, čigar učinek je enak ničli pa je zame nepomemben. Ni ga. Ta država je kvečjemu zgodovinski kuriozum, ne pa dejstvo, ki je sooblikovalo našo zavest. Dejansko smo se Slovenci morali v prejšnjem stoletju ne glede na to državo čisto znova izmisliti v zgodovino. In ker smo tedaj za ta posel rabili psihološki pripomoček, smo se polastili ene ali več držav, ki so bolj ali manj natančno (prej manj kot bolj) sovpadale z našim narodnostnim ozemljem. Po mojem mnenju je pomen teh držav v naši zavesti enak pomenu Levstikove pove-

sti Martin Krpan, iz katere izhaja, da je naš kmečki človek bil eden izmed temeljev habsburškega carstva. Tudi s to povestjo je Levstik težil za tem, da se polasti tuje preteklosti in jo pobarva z našimi barvami. Kaj pa Italijani, ki so se do nedavna hrabrili z mislijo, da so bili njihovi predniki Rimljani, največji narod starega veka? Toda staro rimsko cesarstvo je nekoliko boljši mit od te naše fantomatične države. Zato se mi ne zdi vredno, da bi jo posebej omenjal tujcu. Iz intelektualne poštenosti namreč. Zavedam se, da nam je vsak dialog na fantastični podlagi vnaprej onemogočen. Na tej ravni smo lahko zanimivi za psihoanalitika, ali pa za sociologa, ki se bavi s socialnimi boleznimi, ne pa za partnerja v dialogu.

Res je, v svojem članku sem šel na linijo trdih dejstev, prikazal sem našo revno zgodovino: bili smo in deloma smo še narod služkinj in mlekaric. Zakaj bi si delal utvare? Vendar jaz globoko spoštujem služkinje in mlekarice, posebno naše, ki so se znale v enem, dveh stoletjih preko ljudske prosvete in kljub tisočletnemu nezgodovinstvu prebiti v zgodovino. Prav to, kar je za naše malomeščane najbolj boleče, je v resnici največje v slovenskem narodu. Upam si trditi, da je to nekaj edinstvenega, nekaj, kar ne najdemo podobnega pri nobenem drugem narodu v Evropi. Prav to, da so določenem trenutku največje razdvojenosti te služkinje in mlekarice znale vzeti tudi puško v roke! To moramo javno povedati in razglasiti, ne pa se tega sramovati, v tem času vsesplošnega malomeščanstva in njegovih mitov!«

Izbruh se mi je kar stopnjeval od besede do besede in danes, trezno gledano, prav rad priznam, da sem nekolikanj pretiraval. To se namreč rado zgodi človeku, ki je zjutraj slabe volje, ker je ponoči slabo spal, pa ga nekdo na lepem, meni nič, tebi nič, kritizira.

Dejstvo je vsekakor, da sem zadnje besede izgovarjal nekam preveč naglas. Potem mi je prišlo na um, da se je pri mojih zadnjih stavkih nekaj začudenih italijanskih oči obrnilo v našo smer. Bili smo namreč sredi bara, bar pa sredi tega našega preljubega mesteca. Spominjam se tudi, da je med izbruhom znanec, ki je stal pred mano, pod krajci svojega velikega sivega klobuka vidno lezel

vase. Za hipec se je zazdelo, da bo kar izginil pod robom točilne mize.

Torej: izstrelim svoj zadnji rafal in čakam odgovora. A isti hip se znanec urno premakne na petah, mi pomežikne v slovo, in mi za hrbtom izgine izpred oči. S koncem očesa še ujamem sivo senco, ki — smuk — skozi stranska vrata izgine tja, »kamor še cesar peš hodi«. Namreč tja, kjer na eni strani stoji »Ladies«, na drugi pa »Gentlemen«.

Potreba, si mislim, in se potopim v degustacijo kapucina. Čakam, da se znanec vrne, da problem predebatirava. Po jutranjem kapucinu sem namreč ponavadi nekoliko boljše volje. Kava človeka dejansko privzdigne. Premišljuje, ali jo nisem morda res polomil, da nisem v spisu omenil države kneza Koclja. Primojdunaj! Saj je res zgodovinsko dejstvo! Odkritost za odkritost: ko sem pisal esej, mi še na misel ni padla. Pozabljivost! Znanca pa ni na spregled. Čakam in čakam. Zaboga, kam je šel, iz toaleta ga še ni, to je jasno, pazil sem namreč.

Tedaj se mi poblisne: aha, seveda, preglasno sva govorila slovensko! Dokler ne odidem, ga ne bo na spregled. Napotim se proti blagajni, da plačam kapucin pri tem pa z duhovnimi očmi opazujem slovensko dušo, ki se je iz meščanskega okolja umaknila v stranišče. Sedaj tam čepi z idejo kneza Koclja v glavi. Prav ima, neprijetno je biti Slovenec v tem mestu. Ampak ne toliko zaradi Italijanov, kolikor zaradi Slovencev.

Introduzione a Trieste

Pred časom se je oglasil v našem uredništvu rimski pisatelj in publicist Francesco C. Rosi, urednik revije *Incontri*, ki izhaja v Genovi.

Že oblikovno je ta revija zanimiva in poučna. Običajne revije so ponavadi več ali manj zbirke heterogenega gradiva. *Incontri* pa piše na temo. To se pravi, da vsak posamezni zvezek obdela in izčrpa po en zaokrožen argument. Oglejmo si nekaj naslovov iz prejšnjih števil:

Kmetje iz Benečije, Odkritje Genove, Podjetniki z Juga, Govora je o reformah, Javno podjetništvo v Italiji, Ozemlje okoli Vezuva, Demokrati na dveh frontah, Država in socialno vprašanje, Politična in ekonomska smer, Ligurija med resničnostjo in iznajdbo, Politična moč in protestništvo, Politika in sodelovanje v provinci...

Številka revije, zaradi katere se je Rossi oglasil pri nas, naj bi bila posvečena Trstu. Po daljšem razgovoru, med katerim smo mu opisali delo in vlogo skupine, ki se zbira okoli Mosta, se je Rossi poslovil in obljubil, da nam bo revijo poslal, ko bo dotiskana.

Res smo mesec ali dva za tem prejeli lični zvezek z naslovom »Introduzione a Trieste« - Uvod v Trst - in ga z zanimanjem prebrali. Odnegli smo vtis, da je to resnično nov pristop k revijalnemu delovanju, ki se precej oddaljuje od tistega, kar smo Slovenci vajeni.

Francesco Rossi je živel nekaj mesecev v Trstu in v tem obdobju prišel v stik s celo vrsto ljudi, ki v našem mestu igrajo določeno vlogo na kulturnem, gospodarskem, političnem in religioznem področju.

Svoje vtise je zbral v pripoved, ki se bere skoraj kot roman o Trstu v tem trenutku. Piščeva moč je sicer tudi v peresu, ki ga Rossi zna sukati kot malokdo, a predvsem v neprizadetosti do naših lokalnih čustev in dram. Zato ni Rossiju težko postaviti ljudi na svoje mesto, to se pravi vzpostaviti pravilno hierarhijo med ljudmi in situacijami ter konflikti, ki iz teh izhajajo. To se vidi že iz naslovnega ovitka revije, kjer stoji napisano, da je zvezek »nov način sporazumevanja in razumevanja italijanske province«. Province torej!

Priznajmo, misliti, da je Trst provinca, je za vsakogar izmed nas, Italijana ali Slovenca pravi šok. Saj se še zmeraj radi igramo z mislijo, da smo važen in nevrjalgičen predel sveta, še zmeraj se imamo za dediče velike preteklosti!

Zvezek revije Incontri je zanimiv tudi za Slovence.

Ne le, da v njem nastopa določeno število naših ljudi, ki jih je Rossi intervjujal tu in onstran meje, temveč je v zvezi s proble-

matiko Trsta prikazan tudi del slovenske primorske problematike nasploh, predvsem zgodovinske in ekonomske.

Glavni poudarek knjige je vsekakor na ekonomski analizi možnosti in perspektiv našega mesta. A zanimivo je, da se Rossi povečini ne oslanja na številne ekonomske pokazatelje, temveč ga v stiku z različnimi osebnostmi zanima predvsem struktura in zavest vodilne ekonomske plasti mesta ter njene vodilne (z moderno besedo bi lahko dejali »menažerske«) sposobnosti.

Iz spisa namreč izhaja mnenje, da je perspektiva neke skupnosti predvsem odvisna od ljudi, ki jo vodijo. Torej, v bistvu, prastar, ali če hočemo, humanistični pristop k problemom. Star, a tudi nov, predvsem za nas, ki smo vse preveč okuženi z ideološkim, psevdo-sociološkim, psevdo-ekonomskim in kar je še temu podobnega, načinom mišljenja.

Ta antropocentrični pristop, ki spominja, kot rečeno, skoraj na roman, privede Rossija do kaj nevzpodbudnih rezultatov.

Po njegovem mnenju je naša vodilna plast vse preveč malenkostna, vse preveč drobnjarska, zaspana in staromodna, da bi lahko Trst zopet postavila na noge. Zaključek, ki je za našo situacijo morda najbolj porazen, a ki v bistvu ne preseneča, kaže, da nimamo tistega podjetniškega kadra, ki bi znal ustvariti sodobno perspektivo za tržaško gospodarstvo in torej za tržaško mesto nasploh. Kljub vsemu temu pa po vsem, kar Rossi piše in govori o Trstu, ostane človeku v ustih okus po nečem malce preostrem in pregrenkem. Kakor če bi se tu ali tam namenoma malce preveč pomudil onkraj tiste meje, ki ločuje pravičnost od krivičnosti.

Je ta vtis samo zato, ker smo za svoje stvari preveč občutljivi?

Ali pa je čutiti med vrstami namen, da bi na naše mesto in na naše udejstvovanje padla določena luč? Je samo slučaj, da revija izhaja v Genovi, mestu, ki do Trsta že od nekdaj ne goji povsem prisrčnih čustev? Ali je temu pripisati tudi bolj ali manj prikrito cikanje na dobre odnose, ki so se ustvarili na naši meji? Ne vemo — sicer pa bi v Rossijevem antropocentričnem stilu lahko kot Rimljani pred Punci vzdiknili: »cave Genovam!«

Viktor Meier - nov vzpon nacionalizma na Balkanu

Meierjevo knjigo sem slučajno opazil v eni izmed tržaških knjigarn. Da bi jo na hitro pretehtal, sem si ogledal bibliografski seznam. S knjigami o Balkanu imam namreč slabe izkušnje!

Na koncu dolge vrste imen opazim: Žebot Ciril — Slovenija danes in jutri. Redko kje najde človek citiranega slovenskega avtorja, zato je temperatura mojega zanimanja hitro porastla.

Danes, ko sem knjigo prebral, pa jo ne glede na Žebota priporočam vsakomur, ki bi si želel napraviti jasno podobo o sedanji situaciji na Balkanu. Avtor je bil deset let poročevalec svetovno znanega Neue Zuericher Zeitung v vzhodni Evropi, od koder je dopisoval s temeljitostjo, ki je lastna Švicarjem.

Meier začenja knjigo z opisom stanja v Romuniji in se izkaže s poznanjem zgodovine, razvoja in dejstev do mere, ki preseneča celo človeka, ki dan za dnem sledi političnemu dogajanju v tem delu sveta. Pred časom se je bil o Romuniji podobno razpisal italijanski žurnalist Enzo Bettiza. Brali smo ga z zanimanjem, ker zna Bettiza nedvomno mojstrsko sukati pero. Vendar pa se nam danes v primerjavi z Meierjem zbuja sum, da briljantno sukanje peresa samo na sebi še ne da dobrega politologa. Namreč v informiranju Meier prekaša Bettizo, ki večkrat, tako se vsaj zdi, kaj rad zapusti polje stvarnosti v prid določeni meri fantazije, pač tistemu, kar naj bi bilo, namesto tistega, kar dejansko je.

Še močnejši je Meier pri opisu situacije v Jugoslaviji, kjer se spušča v razne detajle, ki jih doslej v takšni meri še nisem zasledil v svetovnem tisku.

Meier pravi, da so osnovni činitelji, ki so sodelovali v pojavnem jugoslovanskem razvo-

ju, sledeči: na eni strani osebnost Josipa Broza Tita, na kateri sloni jugoslovanska neodvisnost in enotnost zadnjih trideset let, na drugi pa osnovno dejstvo narodnostne raznolikosti in mnogoličnosti, ki sicer nosi v sebi neko mero sredobežne nevarnosti in možnosti razpada države, a je v resnici tista osnova iz katere izhaja praktični jugoslovanski pluralizem. Na eni strani Titova osebnost, ki enoti, prav zato, ker se nikoli ni znala sprizniti z vlogo birokratskega upravitelja v imenu kakšne večje sile, in pa na drugi faktična decentralizacija po republikah, ki vnaša v jugoslovansko resničnost tisto dialektiko, ki je bila potrebna, da se je Jugoslavija vsa ta leta tako hitro prilagajala notranjim in zunanjim spremembam.

Meier ozko povezuje potek decentralizacije v Jugoslaviji z dejstvom, ki ga doslej ni še nihče podčrtal do takšne mere, namreč z obstojem lokalnih republiških vodstev Zveze komunistov, v katerih so se ustvarjali avtonomni pogledi na gospodarsko, socialno in politično problematiko. Ta avtonomna republiška vodstva so bila in so še osnovna garancija jugoslovanske liberalizacije, ki je v razmerju z ostalimi vzhodnimi deželami prav revolucionarna.

Ta dva nasprotujoča si tečaja sta se tudi prav nevarno srečavala iz oči v oči. Meier trdi recimo, da je »prva leta po vojni bila ideja federacije bolj na papirju kot v dejstvih. Veljala je nesporno samo na enem področju: v notranji organizaciji KPJ. Vsaka republika je imela lasten partijski aparat, ki je tvoril osnovo oblasti lokalnih voditeljev. Zapletena oblastna struktura partije je večkrat podeljevala lokalnim voditeljem več teže kot voditeljem osrednjega aparata v Beogradu. In čeprav so ti zadnji imeli več možnosti, da se pojavljajo pred javnim mnenjem, so v resnici bili povsem odvisni od Titove milosti. Z relativno lahkoto je Tito odstranil Milovana Djilasa, toda, čeprav si je to večkrat želel, mu ni nikoli uspelo ogroziti položaja hrvatskega »bana« Vladimirja Bakarića. Osnove poznejšega resničnejšega federalizma tiče v teh avtonomijah lokalnih partijskih aparatov in v njihovi važnosti kot osnovi osebne oblasti.«

Nekaj stavkov dalje začenja Meier obravnavati primer Slovenije: »Ekonomski razvoj

naprednejših republik (Hrvatske, a predvsem Slovenije), je bil sistematično zaustavljen v korist manj razvitih vzhodnih republik. V primeru Slovenije ni te politike moč označiti drugače kot odkrito kolonialno izkoriščanje. To je bil enkratni primer v povojni Evropi. Leta 1952, ko se je bila mednarodna situacija že precej normalizirala, je Srbija s celotnim finančnim dohodkom 314.7 milijard dinarjev oddala v federalne blagajne samo 152.7 milijard, ohranjajoč zase 126.2 milijard. Istega leta je Slovenija z narodnim dohodkom 139.4 milijard dinarjev morala oddati v zvezno Beograjsko blagajno 97.1 milijard; se pravi, v proporciju, dvakrat toliko kot Srbija. Leta 1957 je Srbija ohranila zase 36.6 odst. davka na promet, ki je eden izmed najvažnejših izvorov dohodkov za državno blagajno. Slovenija pa si je lahko obdržala le 1.2 odst. davkov, vnovčenih na svojem območju. Leta 1958 je Slovenija lahko porabila 1 odst. tujih investicij v Jugoslaviji: razlika je šla za druge republike.

To stanje je postajalo vedno bolj nevzdržno celo za najbolj pravoverne slovenske komuniste. Leta 1959 je Slovenija postala politično središče novega nacionalizma, ki je združil prebivalstvo in komuniste v enotno fronto proti Beogradu. Slovenci so se začeli zoperstavljati nekaterim zveznim načrtom, kakor je bila recimo progna Beograd - Bar, s trditvijo, da je treba slovenska sredstva uporabljati v domači republici, na način, ki se bo njim (Slovenecem, op. A. L.) zdel najbolj pristojen. Sami kulturni krožki slovenskih komunistov so spoznali, da ima njihov jezik, čeprav priznan od ustave, veljavo nižjega jezika. Tako so se začeli Slovenci vedno bolj zapirati v svoje nacionalno območje.«

Meier nadaljuje svojo analizo z opisom dogodkov, ki so to situacijo razbili. Sledilo je vedno hujše zaostrovanje: stvari so napravile korak naprej pa zopet korak nazaj, dokler ni prišlo do obračuna z Rankovičem, predstavnikom dogmatskih, protireformističnih sil.

Po opisu teh dramatičnih dni se Meier malce zaustavi, se oddahne, in skuša zbrati misli v sintezo, ki nam bi nudila resnico o povojni Jugoslaviji. Ker takšno resnico iščemo tudi sami, nam Meierjeve ugotovitve lahko koristijo:

»Jugoslovansko dejstvo sloni na povezami usod Srbov in Hrvatov, katerim so se pridružili Slovenci in Makedonci, ker so po razpadu prejšnjih držav (Avstroogrske in Turčije) pač zase niso našli boljše ureditve. Kljub napetostim in pretresom je združitev vseh teh narodov v eno državo zdrava in uravnotežena rešitev. To se je videlo med drugo svetovno vojno, ko so Jugoslavijo razkosali, pa se je sama zopet združila.

Vendar zahteva enotnost Jugoslavije, da sčasoma uspe organizirati sožitje, ki naj odgovarja značilnostim in zahtevam posameznih narodnosti. Vsak narod mora imeti možnost, da živi v enotni državi, kakor mu je najbolj všeč in po svojih navadah. Pripadnost Jugoslaviji naj nihče ne občuti kot težo.

Slovenija bi, na primer, če bi bila avtonomna, lahko uživala življenjski standard, podoben avstrijskemu ali italijanskemu, če ne še višjega. Njena plačilna bilanca bi bila aktivna (tu bi izrazil svoj dvom, op. A. L.) in bi dopuščala trdno in konvertibilno valuto... Ni ga razloga zaradi katerega naj bi tretjina Slovencev prejemala plače, ki imajo polovico kupne moči italijanskih ali avstrijskih plač.

Vendar je v Jugoslaviji demokracija pomanjkljiva predvsem na širšem političnem področju. Toda problem ni tako enostaven, kot lahko sodijo mnogi tuji opazovalci. Vprašanja ni moč rešiti le tako, da bi dovolili, da se komunistični partiji pridruži druga socialistična stranka. Danes v Jugoslaviji ni pravih predpostavk za ustanovitev nove stranke. Osebnost, kakor Djilas, lahko sicer izvaja neko simbolično vlogo, toda pravi boj za demokracijo se bije na območju posameznih republik. To ne pomeni nujno pospešiti proces demokratizacije, ampak le, da se pravi politični interesi in različne nijanse najdejo na nivoju republik. Razen tega pa je najti v vsaki od teh različno osnovno politično obarvanost. V nekaterih so predvojne sile povsem izginile, v drugih se stare oblike zopet javljajo. Recimo v Sloveniji, kjer je nekoč obvladovala pozornico klerikalna ljudska stranka, se katoliške sile zopet dvigajo: na volitvah bi večina verjetno pripadla krščansko-demokratski stranki, podobni kakor je avstrijska ljudska stranka, ali italijanska krščanska demokracija. Slovenija je bila tu-

di edina republika, v kateri je takozvana »socialistična zveza« — neke vrste ljudska fronta — zavzela resnično važnost.

.....
Ekonomska reforma usmerja Jugoslavijo v sodelovanje z Zahodom, predvsem z zahodno Evropo, kjer danes dela več kot 200.000 jugoslovanskih delavcev. Dogodki 21. avgusta 1968 so dali razvoju dežele povsem zapadnjaško usmeritev, ki je med drugim pomagala zopet vzpostaviti najboljše odnose z Bonnom.

.....
Notranjega ravnotežja balkanskega področja niso nikoli zagotavljali odnosi med samimi balkanskimi državami, ker je smisel za notranjo kohezijo med njimi še prešibak, nasproti vsem različnim interesom, ki si nasprotujejo na tem področju. Edina pot, ki pelje v premagovanje zgodovinskih dilem na evropskem jugovzhodu, je videti v sodelovanju z Evropsko Skupnostjo — formalno ali neformalno.

Zahodna Evropa potrebuje Balkan zaradi ekonomskih razlogov in ker je integralni del evropske kulture; a iz istih razlogov Balkan potrebuje Evropo.

Morda vse to danes zveni kot iluzija, toda v daljšem obdobju to prav gotovo ni; po drugi plati pa je sama Evropska Skupnost možna edinole v daljši perspektivi.

Problemi št. 86 in Novi list 12. marca 1970

V eni izmed zadnjih številčk ljubljanskih Problemov je Taras Kermauner napisal, da se bliža spopad med tradicionalistično-romantičnim slovenstvom in glasniki nove slovenske ere... direktorske, če naj s Pahorjem uporabimo ta šegavi izraz.

V Kermaunerjevih napovedih je bilo čutiti precej neučakanosti in Problemi št. 86 so že z dušo in telesom na bojni fronti. Brzostrel-

ke repetirajo, tu in tam se razpoči granata, v ozadju doni top kot pomladna nevihta. Če nas zanima bojna oprava nasprotnikov, opazimo, da glede uporabe orožja »Problemi« nimajo »problemov«. V stiski vse prav pride: tudi milni mehurček, kadar se razpoči, lahko koga prestraši, in tako pomaga soustvariti bojno vzdušje pri podiranju tradicionalistične slovenske kulturniške strukture.

Sodim, da sem spadajo tudi pornografske slike, prispevek Andraža Šalamuna. Po flori, ki se bohota v ozadju prikazanih scen, sodeč, so slike nastale v ljubljanski predmestni hosti. Naslov prispevka: Kamasutra. Razmišljanje, oziroma pomislek: sutra ali danas, poze se vidijo nekoliko preveč naporne. Ne zde se mi priporočljive za kulturnika s pisateljskim krčem, to je bolj za atlete, za kakšnega Cerarja. Mislim, da so kulturniki, tudi avantgardni, v tem še zmeraj nekoliko preveč tradicionalistični. Verjetno so še zmeraj bolj za posteljo pa tudi z odejo se radi prekrijejo — zaradi revmatizmov. Na vsak način je sugestija Problemov zanimiva. Predlagam anketo med kulturniki, da točneje določimo, ali se tudi dejansko lahko že prištevamo med novo slovensko kulturo, ali pa je vse skupaj le besedičenje.

Namreč, v ognju boja, ki se je razplamtel bo prišlo prav gotovo do cele vrste odpadov, saj je tudi predsednik Mao v zadnji izdaji Misli napisal, da je intelektualec po svojem bistvu neznačajan borec: na lepem se premisli, pošlje vse parole k vragu in se umakne. Uporablajmo v praksi misli predsednika Maa! Preizkušajmo kulturnike in intelektualce, preden se boj razplamti! Preverimo njihovo Kamasutro, da ne bo jutri razočaranj!

Na splošno opažam, da je ta Kamasutra zelo plodna zadeva. Mislim, da je to ena tistih domislic, ki odpirajo pot nadaljnemu razvoju slovenske umetnosti in slovenske kulture nasploh. Kaj se lahko iz tega vse porodi! Ze v meni, a jaz sem le posameznik, je kamasutra odkrila cele plasti fantastičnih in genijalnih asociacij, kaj šele v množicah! Nekatere so tako zanimive, da jih moram absolutno objaviti. Velika škoda bi bila, če bi slovenska kultura ne zvedela zanje. Problemi bi morali to bogato kulturno rud-

no žilo s pregovorno slovensko temeljitostjo obdelati in izčrpati. Bognečaj, da bi bogati plod te srečne zamisli padel v roke komu drugemu. Recimo južnim bratom. Zopet bi bili Slovenci opeharjeni za sad svojega dela! Zopet bi naše najboljše romalo v Beograd!

Konkretno torej predlagam, da začne prihodnja številka revije prikazovati ves anatomske kuriozume, ki ga zmore posameznik, dvojica, trojica, ljudske množice, itd. Kazalo bi recimo prikazati celo serijo: od izvajanja raznih potreb, do spolnih aktov pa do žgečkanja, praskanja itd. Zakaj bi namreč bil samo seks zanimiv? Je seks edina človeška potreba? Pa tudi ni res, da je seks edina problematična potreba. Tudi druge so lahko problematične. Pri vsaki potrebi lahko najdemo ustrezno Kamasutro. Problemi se naj lotijo vseh problemov. Poskušaj se recimo popraskati v desnem ušesu z desno roko, okoli glave, pa boš videl! Recimo, takale slika: nekdo, ki v rosnem jutru, ob siju prvih sončnih žarkov opravlja svoje potrebe z vrha očaka Triglava!

Ali ni to genijalna zamisel? Ali ne bi z eno samo takšno sliko že zadali dokončnega udarca tradicionalističnemu slovenarstvu? Triglavske vertikale in slovenske potrebe, ki padajo v brezdanje globine! Ali ni to posrečeno, še posebej spričo dejstva, da je do nedavna Triglav veljal za simbol tradicionalističnega slovenstva. Na avtorstvu svoje zamisli ne vztrajam preveč. Ponujam jo Problemom, da jo še naprej razvijejo in dopolnijo (*).

Vsekakor je številka Problemov bogata. Med drugim velja omeniti tudi Kermaunerjev spis »Usoda nekega razmišljanja o usodi«. Kermauner pravi namreč, da ne more več imenovati Slovenca brata. Sicer lahko z njim sodeluje, če je treba, ne more ga pa imenovati brata.

(+) Medtem je že izšla 87. številka Problemov. V njej vidim, da je ljubljansko uredništvo krenilo po pravi poti. Hvala Bogu je spoznalo veličino svoje lastne zamisli in jo sedaj pridno razvija. Od srca sem radoveden, kaj nam naša kulturna metropola pripravlja za naprej. Radostno zapojmo: Hej Slovani . . .

Spis je podžgal najnovejšega sotrudnika tržaškega Novega lista študenta Tuto, ki je začel pred kratkim med zamejskimi Slovenci širiti svoja »razmišljanja«. Tuto so najbolj zadele Kermaunerjeve trditve, da jemljemo Slovenci svoj »neomadeževani« nacionalizem dokaj farizejsko, saj smo, kjer smo imeli priložnost (na primer v Istri), prav tako potujčevali, kakor vsi drugi narodi. Kermauner meni, da je v bistvu razlika med nami in ostalimi narodi le v tem, da zaradi svoje majhnosti nam pač ni bilo pogosto v zgodovini dano, da bi v tolikšni meri kot drugi izvajali ta posel. Star italijanski pregovor pravi: »l'occasione fa l'uomo ladro«, priložnost spreminja človeka v tatu. S to Kermaunerjevo mislijo se strinjam. Ne velja namreč, da bi same sebe preveč povzdigovali v mit nekakšnega zgodovinskega nedolžništva. Čas bi že bil, da se ovedemo dejstva, da smo prav takšni, kot vsi ostali narodi; le različne socialne-ekonomske, razvojne in kar je še tega, situacije so nas delale drugačne. Ne strinjam se sicer s Kermaunerjevo izjavo, da se ne moremo več imeti za brate, to je nekoliko pretirano (če želim lahko imam za brata kogarkoli, Kermauner mi tega ne more prepovedati), strinjam pa se z bistvom njegovega razmotrivanja, saj si s takšnim mišljenjem in pojmovanjem (da smo nedolžna jagnjeta) samo za prazen nič grenimo vsakdanje življenje, ki je že tako samo ne sebi težavno in polno problemov.

Razen tega pa danes objektivna situacija Slovencev tudi že ni več tako slaba, da bi bile teze o našem mesijanstvu po eksistenčni plati vzdržne. Kar danes pogrešamo so predvsem jasni pojmi. Teh manjka na vseh področjih.

Vzemimo Tutovo debatiranje s Kermaunerjem glede Istre in tamkajšnjih dogodkov po drugi svetovni vojni.

Tuta pravi, da je pred kratkim »nekaj vrtel po rokah prikupno Bernikovo publikacijo o organizmu slovenskih obmorskih mest.« Zanimivo je že to »vrtenje publikacije po rokah«. Človek ni samo pisana ali izgovorjena beseda, je tudi gesta. Publikacija je umski napor, je sinteza, je sporočilo, informacija. Informacijo pa sprejmeš na znanje, si jo prisvojiš ali jo odbiješ. To je naravna,

dejal bi kritična raven dojemanja. Ne moreš pa informacije vrteti po rokah, kaj šele v glavi, saj ni tibetanski molitveni mlinček. Bernikove knjige sicer nisem prebral in zato sploh ne vem, če res podpira Tutovo tezo, češ, da so bila istrska obmorska mesta tudi po zgodovinski plati zmeraj slovenska. Vendar bi v to podvomil, že zaradi tistega »vrtanja po rokah« in mečkanja. Verjetno, skuša Bernik dokazati le, da so v preteklosti med mesti in okoliškimi Slovenci neki stiki kljub vsemu bili in da je ta vpliv čutiti nekje, recimo v obliki nekih portalov ali pa vijugah srednjeveških ulic. Če je tako (ponavljam, knjige nisem prebral), je Tuta iz muhe napravil slona. Možno se mi zdi, da je smisel Bernikove raziskave le v tem, da skuša *kljub vsemu* dokazati neke majhne stike in povezavo. To se pravi, da tega kljub vsemu sploh ni moč odmisлити, da je ta kljub vsemu gora, ono pa kamenček, saj je popolnoma jasno, na vseh koncih in krajih razvidno, podčrtano, nedvoumno in od nobenega pametnega človeka postavljeno v dvom, da istrskih obmorskih mest niso postavili naši dedje in pradedje, da je slovenska naselitev v njih stara komaj kakšna dva ducata let, da so ta mesta, kar se preteklosti tiče, po vsakem svojem kamnu neke vrste podružnice Benetk in italijanskega srednjega veka sploh.

Sicer se Tuta svojega pretiravanja zaveda, saj takoj zatem doda, da je v resnici vseeno, kakšna so bila ta mesta. Podeželje je bilo slovensko, to pa edino šteje.

Takoj zatem pa dvigne Tuta moralistični prst: »Tako ne gre, tako se ne sme pisati! (Taras, če ne boš priden, jih dobiš po riti!) Zatorej naj bo tudi meni oproščeno, če tokrat malce zamoraliziran: »Dragi Igor, dejstvo, da si začutil potrebo, da med našim neukim ljudstvom širiš svoja akademska razmišljanja, je pozitivno in hvalevredno. Ljudstvo ti bo hvaležno in te bo nagradilo. Morda dobiš celo doprsni kip v slovenskem Panteonu.

Spričo tega mi oprostí, če te opomnim na majhno, majceno dejstvo, in sicer da razmišljanja niso igra brez pravil. Sicer jih ni dosti, a nekaj jih vendarle je. In teš se mo-

raš držati, drugače tvoje rubrike ne bi mogli več šteti med razmišljanja. Pravila pa so v glavnem tale:

a) Kadar razmišljaš, misli »teraj« v globino in jih ne vrti med prsti.

b) Kadar razmišljaš, bodi toliko pošten, da si zmeraj pripravljen priznati resnico; čeprav ta zate trenutno ni povsem ugodna. Če tega nisi pripravljen storiti raje opusti razmišljanja, oziroma jih ne objavljaj.

Naj dodam še to: jasno je, da s temi opombami nikakor nisem hotel udariti po slovenskih interesih. Nasprotno, postavil sem se na edino stališče, iz katerega jih je moč braniti. Še nikoli ni nikogar ogrožala logika, pač pa že večkrat nespamet. Naša obala je v veliko večji nevarnosti, če se bomo zagrizli v vsako nemogoče stališče, ki se nam zdi trenutno važno, opustili pa tistih nekaj jasnih, nedvoumnih, racionalnih argumentov, ki jih v resnici imamo in ki nam jih bo vsak čas, vsakdo pripravljen priznati.

S tem pa kronika o tej zadevi še daleč ni končana. V velikonočni številki Novega lista se Tuta zopet loteva Kermaunerja. Tu je ton, primeren velikemu prazniku krščanstva, že bolj slovesen in vzvišen. Nekako takšen, kakršen je moral biti ton velikega inkvizitorja na veliki petek pred sevilsko katedralo, ko je v imenu vseh mogočih svetinj in vrednot dal sežgati ujete nevernike. Tuta primerja to, kar je izjavil leta 1555 Primož Trubar, in pa to kar je leta 1970 izjavil Taras Kermauner.

Dragi Igor, smo že zopet tam, pri tibetanskih mlinčkih: Ali ni med obema letnicama, reci in piši celih štiristoinpetnajst let? Ali se ni v teh štiristoinpetnajstih letih nekaj zgodilo?

Ali se ni v teh štiristoinpetnajstih letih slovenski narod razvil, spremenil, celo konstituiral? Kakšna sta recimo Ljubljana in Maribor danes in kakšna za Trubarjevih dni? Kaj?

Ja, vidi se, da se je v teh štiristoinpetnajstih letih slovenski narod res razvil in konstituiral, toda ne vsi njegovi člani enako.

Aleš Lokar

Pripis

Uredniški kolega Aleš Lokar mi bo oprostil, če mi čut uredniške soodgovornosti ne da, da ne bi izrazil svoje rezerve do zgornjega razmišljanja.

Moja rezerva se tiče najprej osnovnega tona, s katerim je polemika z Igorjem Tuto speljana, ne glede na to, da je Igor Tuta *hic et nunc* glas vpijočega v konformistični puščavi nove slovenske razumniške generacije v Trstu. Želel bi si ton, ki bi bil intelektualnejši. Po potrebi Aleš Lokar takšen ton več kot zmore.

Drugič.

Očitati mlademu zamejskemu razumniku, tako rekoč še začetniku v našem kulturnem vinogradu, ki pa je le spregovoril iz neke osnovne narodne in etične prizadetosti, da »se ne drži pravil igre«, se mi zdi čezmerno. Še posebno, če se vprašamo, kako se je v svojem zapisu v Problemih (glej Problemi, št. 86, stran 12, stolpec 3) držal pravil intelektualne igre razglašeni kulturnik, ideolog Perspektiv in Problemov, današnji ravnatelj slovenske Drame Taras Kermauner. Z drugo besedo, če se vprašamo, koliko je v svojem članku izhajal iz dejstev in koliko iz mita.

Naj se omejim na en sam primer.

Po mnenju Tarasa Kermaunerja smo Slovenci več ali manj napoleonsko čez noč (»bliskovito«) raznarodili italijanska istrska mesteca.

Tarasu Kermaunerju pošiljam tukaj izza pisalnega stroja formalen izziv: naj mi dokumentirano predstavi PET — pravim PET — AVTENTICNIH ITALIJANOV iz nekdanje cone B, ki danes tlačijo zemljo kot ZAVEDNI SLOVENCİ.

Šele potem, ko bom imel to čudovito prikazen pred sabo, bom mogel priznati njegovemu ideologiziranju intelektualno resnost.

Ali pa za Tarasa Kermaunerja *raznarodovati* pomeni morda usesti se v prazno mesto, ki so ga njegovi prebivalci v glavnem prostovoljno zapustili (glede tega je dovolj zgovoren Fulvio Tomizza v svojem romanu *Materada*)?

Ampak potem so takšnega »raznarodovanja« zmožne tudi miši.

Alojz Rebula

KULTURA V BELEŽKAH

Mrožkov Vaclaff

V Zürichu je bila v začetku leta 1970 krstna predstava nove drame znanega poljskega dramatika Slawomirja Mrožka »VACLAF« . Mrožek živi že od leta 1964 v emigraciji v Parizu. V tej drami je hotel najti nov način dramskega izraza. Delo se loči od njegovih prejšnjih satiričnih parabol, ki teže v absurd. Ta nova igra je preje alegorija s simboličnim značajem. Govori o brodolomcu, ki ga je vrglo z Vzhoda na Zahod. Vendar ne najde nečesa, česar bi se mogel oprijeti. Ideologije, tudi progresivne, je spregledal, tudi v imenu Marxa (Genius v igri) zatirajo šibkejše, stari zakoni so v razkroju in capljajo slepi v temi (Edip), pravica je padlo dekle (Justina - Justitia), Tisto kar naj bi se imenovalo ljudstvo, je element večnega kompromisa in prilaganja in doživlja krvniški bič gospodarjev (Ignac, gospod in gospa Netopir). Mrožek se hoče prikopati do nove CONDITIO HUMANA, vendar je delo preveč heterogeno. Vidi se, da je njegova dramatika na prelomu. Če se mu bo nov stil posrečil, bodo pokazale komaj naslednje Mrožkove igre.

Lev Detela

DEMITIZACIJA

»Svet moramo soditi in gledati tak, kakršen je, pojave v svetu take, kakršne so, ne kakršni naj bi bili v luči miselnih predsodkov, ki ne veljajo več.« Pomanjkanje čuta za svet, ki nikako ni monopol kristjanov, se je mogel zavesti z vso jasnostjo le človek, ki se je z izkušnjo ameriške stvarnosti otresel zavesti evropskega privilegija o posedovanju DUHA in RESNICE, katoličan, ki se ni samo navadil ali se skuša navaditi — kot to velja pretežno za slovenski, a nič manj tudi evropski katolicizem —, ampak ki tudi sprejema prisotnost različnih ljudi in idej kot samoumevno izhodišče za lastno plodno eksistenco in resnično ustvarjalnost.

Razpravo razdelimo v tri dele: najprej bomo govorili o mitu in njegovi funkciji, nato o problemu mita in razodetja in naposled o problemu, ki je osnovnejši od demitizacije, namreč o transkategorizaciji.

I. KAJ JE MIT ?

Z besedo „mit“ po navadi razumemo pripovedko o bogovih; mit nam je nekaj neresničnega, izmišljenega, fantastičnega. Toda to ne pomeni, da je beseda pomenila isto ljudem, ki so mite ustvarjali, jih pripovedovali in vanje verjeli. Preden sploh govorimo o mitu in demitizaciji, se moramo vprašati, kaj je mit njim pomenil, kakšno funkcijo je igral v njih miselnosti, življenju in družbi. Če si predstavljamo, da je nastala mitologija le vsled veselja ob ustvarjanju pripovedk, se motimo.

Mit je poskus spoznati in izraziti red vesolja, malega in velikega; je poskus vnesti red v džunglo pojavov, ki na človekovo življenje odločujoče vplivajo, ki pa so od človeka več ali manj neodvisni. Ti pojavi in sile, ki se skrivajo za njimi, so ne le neodvisni, ampak

tudi močnejši od človeka. Če hoče ohraniti življenje, se jim mora podrediti in se prilagoditi njih ritmu. Tu gre za naravne sile in pojave, kot so rast, vreme, sonce, dež, bolezn, reke, morje, tek sonca, lune in zvezd. Človek spozna in izrazi red v delovanju teh sil s pomočjo mita. Mit mu pomaga, da se jim pravilno podredi, jih zna uporabiti sebi v prid ali se jih vsaj varovati, če so ali postanejo sovražne. Spoznanje in izražanje s pomočjo mita je torej dinamično, t. j. v službi človekovega življenja in obstanka. Po mitu se človek uvrsti v red vesolja.

Naj omenimo predvsem dve posebnosti mita, kakor ga poznamo. Prva posebnost: sile so posebljene. Sonce npr. ni fizična sila, ni veriga kemičnih reakcij, pač pa oseba s svojo pametjo, svojo voljo, svojimi muhami; se razjezi, užalosti itd. — za ustvarjalce mita to niso metafore, ampak dobesedna resnica. Druga posebnost: čas, v katerem se dogaja, kar mit pripoveduje, ni naš zgodovinski čas, pač pa pračas ali bodočnost, ki ni del zgodovinske, skustvene bodočnosti. V pračasu je bil postavljen red vesoljstva, v onostransko bodočnost teži vesoljstvo. V pračasu so si bogovi razdelili ali pribojevali področja svo-

jega delovanja in oblasti. Prav zato ker je mit pračasoven, predzgodovinski, je tudi nadčasen, nadzgodovinski in zato zmeraj sodoben. S pomočjo mitičnih obredov se človek vrne v pračas, v katerem se odigravajo do godki, ki jih mit opisuje.

Miselnost, ki se po mitu izrazi, je predabstraktna, konkretna, poosebljajoča; izrazi se v podobah, simbolih, ne v abstraktnih pojmih. Poosebljene sile, ki so si v — zmeraj sodobnem — pračasu razdelile področja svoje oblasti in delovanja, so bogovi in boginje, ki zdaj določajo tok življenja, rasti, vremena itd. Vsled tega je mitološka miselnost silno konservativna, kajti zanjo je prazачetek vse odločil, dolžnost zgodovinskega časa in v zgodovinskem času živečega človeka je le podrediti se redu, veljavnemu od prazачetka. Konkreten primer mitičnega konservatizma je egipčanska umetnost, ki se je v treh ali štirih tisočletjih komaj spremenila.

Kako se človek podredi redu vesoljstva, ki ga mit izrazi? Odgovor: v verskih obredih. V verskih obredih ponovi in ponazori to, kar se je zgodilo v pračasu; s tem pračas in v njem določeni red posodobi, ali bolje, sam se v verskem obredu pomakne v pračas in sodoživi urejanje vesolja, ki se je v pračasu odigralo. Bacchanalia npr. niso le neka orgija, pač pa sodoživetje, ponovitev in ponazoritev predustvaritvenega kaosa, ko vesolje še ni bilo urejeno in organizirano. Staro leto je umrlo, starega časa ni več; novo leto, nov čas se poraja; svet sam in človek v njem se mora preroditi, če hoče imeti srečo v novem času. Preroditi se pa s tem, da sodoživi predustvaritveni kaos in ustvarjalno urejanje novega leta, novega časa. Zgodovine kot take mitični človek ne pozna, kajti novo leto je nov čas v novem svetu, stari čas in stari svet sta mrtva in pokopana in brez vpliva na novi svet. Absolutnega letošetja mitični človek nima, ne morda zato, ker ne bi znal šteti ali si zapisovati letnic, pač pa zato, ker mu manjka pojem zgodovine: novi kralj pomeni nov čas, drugačen čas, kot je bil za kraljevanja njegovega očeta. Pomladni obredi, v katerih igrajo vsaj v Palestini za časa Izraelcev in pred njihovim prihodom važno vlogo tempeljske vlačuge, omenimo kot drug primer. Bistven del pomladanskih obredov je

bilo spolno občevanje s temi vlačugami, katerih naslov je godašoth — svete. Eden od naslovov Aštarte, boginje rodovitosti, je godaša — sveta vlačuga. Pri tem ni šlo za zadovoljevanje spolnosti, pač pa je moški zagotovil rodovitnost v novem letu sebi, svoji ženi, živini in polju, kajti tako se je podredil redu vesolja.

Odmev urejevanja, ki naj bi se zgodilo v pračasu, brez dvoma najdemo v prvem poglavju Geneze: najprej je vladalo „tohu vabuhu“, t.j. kaos. Nato je Bog začel razdeljati in ločiti elemente: vodo od suhe zemlje, zvezde je „inštaliral“ na nebo, pod nebom napravil prostor za ptice, živalim odredil zemljo kot prostor, kjer naj žive itd.

Mit torej izrazi stvarnost, ki človekovim čutom ni dostopna, ima pa nanj stalni vpliv. Z njegovo pomočjo si človek izrazi red vesolja in se temu redu podredi.

Mit še ni izumrl in dolgo ne bo. Kar pomislimo na moderne mite o virih zla. Po mnenju nekaterih so vsega zla v modernem svetu krivi Judje. — Spomnimo se na **bedni ponaredek ruskega plemiča, v katerega pristonost mnogi še zmeraj sveto verjamejo, namreč Sionske protokole, ali na roman argentinskega pisatelja Huga Wasta „Zlato večnega Juda“ ali na Goebbelsove izbruhe v nje govem dnevniku. Drugim so vsega zla krivi framasoni ali komunisti. Nasprotnikom Cerkve je vsega zla kriva Cerkev ali Vatikan ali jezuiti. Konservativnim katoličanom je kriva težav v Cerkvi trdovratna neposlušnost papežu, nekaterim liberalnim katoličanom se zdi, da je vsega kriva rimska kurija. Mitološka tendenca se ponavlja npr. pri ljudeh, ki ne vzamejo nobenega dogodka kot takega, kakršen je; nekaterim je npr. samo po sebi umevno, da je povzročila smrt obeh Kennedyjev neka zarota, v kateri so odločali komunisti ali ameriški kapital ali obe temni sili skupaj. Rusko revolucijo naj bi organizirali Sionisti, Vatikan naj bi bil kriv vsega, kar v Italiji ni prav, framasoni ali Judje so krivi vala nagote, ki se pojavlja v filmih. Imamo še višje vrste mitologije, npr. dialektični materializem, ki veruje v neizbežne, od vekomaj determinirane, od človeka neodvisne zakone zgodovine, katerim se moramo podrediti. To je mitologija, pa**

naj se še tako usti o svoji znanstveni podlagi. Da more priversti vera v neizbežne zgodovinske zakone do zavidljivo visoke mistike, vidimo pri Kocbeku, ko opisuje svoja občutenja združenja z zgodovino — s tem seveda nimam namena zanikati Kocbekovega katolicizma, kajti v mnogih katoličanih koksistirata mitologija ene ali druge vrste in vera.

Mit, tako danes kot včeraj, nam daje namišljeni ključ do skrivnosti narave in zgodovine; ključ, ki nam nudi varnost, optimizem. Ta ključ me vsaj do neke mere osvobodi odgovornosti, kajti v naročju prekonaravnih, nadzgodovinskih sil, ki odločajo smisel mojega bivanja, ne morem zgrešiti prave poti. Tudi negativni miti o temnih silah zla, kakor koli jih že pojmujem, mi nudijo tolažbo, kajti dajejo mi prijetno zavest lastne čistosti in pravičnosti; osvobodite me odgovornosti za zlo na svetu in tako ne čutim potrebe po spraševanju lastne vesti. Osvobodite me dvoma o pravilnosti mojih nazorov in nazorov skupine, ki ji pripadam. Dajejo mi celo neko varnost in izgovor za nedelavnost, kajti z njih pomočjo si dopovem, da sem brezmočna, toda čista žrtev temnih sil, nad katerimi nimam kontrole — o, kako prijetno je včasih biti po krivici preganjan!

Mit ni rezultat znanstvene raziskave in dokaza, pač pa je predmet verovanja. Izrazi vero v sile, ki so prekonaravne, nadčloveške, ki pa determinirajo naše življenje. Ker je mit predmet verovanja, ga znanstven protidokaz ne more ovreči. Če sem dovolj močno prepričan, da so npr. komunisti za vsakim dogodkom ali potezo, ki škoduje moji skupini, bom znal te dogodke ali poteze tako interpretirati, da bo mojemu mitu zadoščeno.

2. MITI IN RAZODETJE

Mitologija je do zdaj srečala dva nasprotnika, ki ji kopljeta grob. Eden teh je skustveno vzročno mišljenje, ki išče vzroke pojavov v naravi in človeku samem. Drugi sovražnik je zgodovinsko razodetje, ki ga nam nudi judovsko-krščanska tradicija.

Beg iz Egipta je osnovni element vsake poznejše demitizacije, tako judovske kot krščanske. V Izraelovem begu iz Egipta je Izraelov Bog zmagal nad bogovi: naravne sile, kot so faraon, Nil, Rdeče morje, razne živali, niso več bogovi, ampak navadne stvari, ki jih Bog aktivira, kadar in kakor jih hoče. Nil ima pod kontrolo, morje se mu umakne, faraon, ki je sam bog, zgubi borbo z njim. Izrael je svoboden, ni več podložen naravnim silam, kajti te sile so le orodje v rokah njegovega Boga, orodje za njegovo odrešitev in osvoboditev. Izraelov Bog je nad vsako silo in vsako usodo; razodene se, kadar se hoče in kakor se hoče: v zgodovinskih dogodkih ali naravi; toda ni vezan ne na zgodovinske sile ne na naravo. Ni vezan na umiranje in zopetno porajanje časa; zato more dajati obljube za bodočnost, celo za daljno bodočnost, kot npr. Abrahamu. Izrael je svoboden, vsaj v osnovi; ni več brezmočna žrtev sil, ki ga obdajajo. Ker pa je svoboden, je odgovoren dejavnik, kajti Bog, ki ga je osvobodil, zahteva svobodno odločitev zase in svobodno soudejevanje v toku zgodovine.

Seveda to ne pomeni, da so se Izraelci nadoma in dokončno otrsli mitološke miselnosti. Ob begu iz Egipta so prejeli le prvo klico demitizacije; mnoge mitološke predstave so jim ostale. Mitološko ozadje prvega poglavja Geneze smo že omenili. Mnoge obrede, ki imajo svoj izvor v njihovi mitološki preteklosti ali mitologijah drugih narodov, so ohranili ali na novo sprejeli. Praznik opresni kov je npr. star kmetski pomladni obred. Toda ta obred so pozgodovinili: njegov glavni pomen ne obstaja več v praznovanju prihoda pomladi, marveč jih spominja na osnovno zgodovinsko dejanje njih Boga, ko jih je rešil sužnosti Egiptu in naravnim silam. Mitološke predstave se ohranijo v čas Nove zaveze; predstava npr., da so mnogih boleznih krivi demoni, ki človeka obsedejo. Mnogi eksorcizmi v NZ imajo brez dvoma to mitološko ozadje. Teško se je namreč prepričati, da gre npr. pri obsedenem dečku v 9. poglavju Markovega evangelija za kaj več kot za epilepsijo. Slovenska beseda božjast nas opozori na podobno mitološko miselnost naših prednikov. Sv. Pavel je prepričan, da prekonaravne osebne sile vodijo tek zvezda. To-

da mitološka *osnova* je uničena: Kristus zmagaja nad demoni in angeli, ki so gospodarili zvezdam in človeški družbi in posameznim ljudem; zdaj so le še jetniki v zmagoslavnem sprevedu vstalega Kristusa.

Mitološka miselnost ne zgine čez noč. Kot vidimo danes mitologijo združeno z najbolj znanstvenimi pogledi na svet, tako ostane mitologija tudi del predstavnega sveta v judovsko-krščanski tradiciji. Toda razlika med krščanstvom in komunizmom je v dejstvu, da je pri komunistih znanost v službi mita, medtem ko je v krščanstvu mit v službi razodetja, ki nas mita osnovno osvobodi. Mit v judovsko-krščanski tradiciji postane sredstvo lastnega uničenja. V Stari in Novi zavezi je prisiljen prevzeti vlogo predstave, izraževalnega sredstva, t. j. vlogo služabnika, ki ga razodetje uporablja.

Priznati je treba, da smo kristjani v teku stoletij bili žrtev mnogih mitov, toda dinamika razodetja je te mite stalno razjedala in puščala ob strani. Bilo bi nestvarno zanikati navzočnost mitične miselnosti v sv. pismu; prav tako nestvarno bi bilo označiti znake te miselnosti le kot metafore ali alegorijo, kajti sv. Pavel je bil prepričan, da še neodrešeni angeli vodijo tek zvezda in poganskih družb; evangelisti so bili prepričani, da gre za izganjanje demonov, ko so opisovali eksorcizme. Težko je dvomiti, da so bile mnoge »čarovnice« v srednjem veku in pozneje same prepričane, da so imele opravka s hudičem, kajti svojih abnormalnih psiholoških pojavov si niso znale razložiti drugače kot na način, po katerem jih je pojmovalo okolje. Evangeliji niso pisani zato, da bi nam dajali diagnoze raznih bolezni. Če je Kristus sploh hotel misliti in govoriti, je moral uporabljati predstave svojega časa in kraja. Toda predstave so le sredstvo razodetja, ne pa razodetje samo. Predstavni svet Kristusovega časa nam ne pomeni ničesar več, toda razodetje ostane: Bog nas je v Kristusu osvobodil, nikomur več nismo podložni, le njegovi svobodni otroci smo. Razodetje se mora posluževati miselnih kategorij raznih dob in kultur, kajti brez njih ne more biti ne pojmovano ne proglášeno. Toda ostane vzvišeno nad njimi, kot je Bog nad človeško mislijo in besedo, po kateri se izrazi. Demitizacija je v bistvu božjega razodetja, kajti ábotno je misliti, da bi

mogla še tako vzvišena človeška misel ali beseda izraziti božjo misel na način, ki ne bi bil potreben večje popolnosti. Razodetje samo sili iz oklepov, v katere ga mora, če ga hoče kolikor toliko dojeti, vklemiti človeška misel in beseda. Tako zmeraj obstaja nevarnost, da identificiramo razodetje z mislimi in besedami, v katerę ga izrazimo. Če se tej nevarnosti ne ognemo, ga mitiziramo, kajti podvržemo ga človeškemu elementu in krajevno in časovno pogojenim miselnim kategorijam in predstavam. Razodetje ni vezano na predstave ljudi, ki so pisali knjige Stare in nove zaveze, ni vezano na kozmologijo pisca prvega poglavja Geneze, ni vezano na medicinsko znanje ali neznanje sv. Luka ali sv. Marka, niti ni vezano na miselne kategorije zgodovinskega Jezusa samega. Bistvo razodetja ostane isto, toda ne smemo misliti, da je to bistvo adekvatno izraženo v kakršni koli formuli ali veroizpovedi ali dogmi. Zmeraj ostane skrivnost, ki se veroizpovedi in dogem poslužuje kot izraznih sredstev. Ta sredstva bodo zmeraj ostala neadekvatna, zmeraj bodo potrebovala spopolnjenja, toda vsaka nova formula, vsaka nova veroizpoved, vsaka nova dogma bo v najboljšem primeru le manj neadekvatna. Kajti ne verujemo v dogmo, ne verujemo v sv. pismo, ampak verujemo v Boga, ki nam po sv. pismu, po dogmi, po veroizpovedi govori.

3. TRANSKATEGORIZACIJA

Tako smo dospeli do širšega problema, kot je demitizacija. Kajti demitizacija je le odteknik globlje potrebe — potrebe po transkategorizaciji. Ko razodetje preide iz enega kulturnega kroga v drug kulturni krog, iz ene civilizacije v drugo, ga moramo prepojmiti po miselnih kategorijah nove civilizacije, če hočemo, da bo njej razodetje kaj pomenilo. Cerkev ima v delu transkategorizacije pravzaprav malo skušnje. Uspešno jo je izvedla do zdaj le enkrat. V dobi med Kristusom in Avguštinom je razodetje prepojmila iz judovskih v grške miselne kategorije. Ko je v zgodnjem srednjem veku spreobračala barbare, ji tega dela ni bilo treba opraviti, kajti barbarom je posredovala ne le razodetje, ampak tudi miselno obleko, v katero se je razodetje

v teku časa odelo, namreč grško-rimsko kulturo. Pozneje je napravila poskus na Kitajskem, a ta poskus je na žalost spodletel. Katastrofa, ki je doletela jezuitski misijon na Kitajskem, je slična katastrofi, ki bi nastala, če bi se v prvem stoletju posrečilo jeruzalemskim prenapetežem vsiliti judovske predpise Pavlovim cerkvam.

Pri transkategorizaciji ne gre le za prevod formul iz enega jezika v drugega, ne gre le za prevod sv. pisma iz hebrejščine in grščine v moderne jezike, ne gre le za moderne pedagoške prisposodbe, izraze in metode, pač pa za prelitje razodetja iz enega miselnega sestava v drugega, iz ene kulturne atmosfere v drugo, iz enega svetovnega nazora v drugega. Judovska miselnost je bila drugačna od grške, moderna evropska miselnost se odmika od grške, kitajska ali afriška miselnost je drugačna od evropske. Naj omenim nekaj primerov. V Janezovem evangeliju (10, 30) pravi Jezus: »Jaz in Oče sva eno«. Sv. Avguštín vzame to vrstico kot dokaz, da je Kristus iste narave kot Oče (In Poann. Ev. XLVIII, 8). Ima Avguštín prav? Da in ne. Ozko eksegetično nima prav, kajti v kontekstu govori Kristus o svojem odrešilnem delu. Evangelist hoče povedati, da je Kristus združen z Očetom v svojem odrešilnem delu. To rej ne trdi, da je Kristus iste narave z Očetom. Toda vendar ima Avguštín prav. Kajti v grškem miselnem sistemu izrazi to, kar izrazi Janez v nekem drugem miselnem sistemu. Za Avguštína je narava stvari važnejša. Sv. Tomaž je isto misel izrazil v aksiomu: »Operatio sequitur esse«. V Janezovem miselnem sistemu pa je dejavnost osnovna misel na kategorija; po naravi stvari ne vpraša; če bi se bavil s Tomaževim aksiomom, bi ga postavil na glavo, »esse sequitur operationem«. Če torej trdi, da je Jezus združen z Očetom v odrešilnem delu, pomeni to, prevedeno v Avguštínov in Tomažev sistem, da je iste narave z Očetom. Miselni skok od Janeza do Avguštína je ogromen; kako ogromen, nam pričajo vse kristološke kontroverze od Cerinta naprej.

Drug primer: transsubstanciacija. Če bi vprašali Korinčani Pavla, kaj misli o transsubstanciaciji, bi jih ne razumel. Beseda bi mu bila prazna in brez pomena, kajti njegov miselni

svet je bil dinamičen, ne esencialističen. Pri Evharistiji mu gre zato, da kristjani res srečajo Kristusa in žive v Kristusu. Srednji vek je misel v grških miselnih kategorijah. Če je hotel ohraniti razodetje, da v evharistiji srečamo Kristusa in po njem Boga Očeta, je moral izraziti to razodetje v esencialističnih kategorijah — *substantia, accidens* itd. Toda danes se smemo vprašati, ali ima govorjenje o transsubstanciaciji še smisel. Kruh nam ni več spojitev »*potentiae*« in »*formae substantialis*«, pač pa produkt fizično-kemičnega procesa. Moderni človek komaj še misli v kategorijah substance in akcidentov v zvezi s fizičnimi in kemičnimi pojavi. Torej mu je beseda transsubstanciacija prazna beseda. To seveda ne pomeni, da mu je Evharistija prazna beseda. Toda zahteva, da ostajamo pri isti formuli vzbuja vtis, da razodetje zahteva od nas sprejem neke filozofije, ki mnogim ni več aktualna in o kateri se Pavlu še sanjalo ni. Dogma o transsubstanciaciji bo ostala zmeraj resnična. Toda ljudem, ki ne sprejmejo sholastične filozofije kot edino resnične in pravilne — in ni ničesar v razodetju, kar bi nas vezalo nanjo — je ta beseda prazna. Tako obenem moramo in ne smemo vezati razodetja z miselnimi sistemi. Moramo, ker brez miselnih sistemov razodetja pojmovati ne moremo; ne smemo pa pripisovati iste obveznosti in večnosti miselnemu sistemu, katero pripisujemo razodetju. Vse prepogosto najdemo v krščanstvu težnje po preveč trdni povezavi miselnih ali družbenih sistemov z razodetjem, Jeruzalemski kristjani so zahtevali od vseh kristjanov, da se drže judovskih postav; Bossuet je bil prepričan, da je sociološka ureditev, ki jo je predstavljal l'ancien régime, najbolj po božji volji; nemški pietisti so obenem s pozitivitvijo protestantizma hoteli ohraniti stari družbeni red. Zanimivo je, da je bil Engels doma v Wuppertalu, ki je bil najmočnejši center pietizma. Kristjani smo vse prepogosto »*laudatores temporis acti*«, zato nas čas prehiteva in potem ga vsi zasopljeno skušamo ujeti za rep. Trditev, da je vera opij za ljudstvo, ni resnična, če govorimo o bistvu vere; toda fenomenološko, zgodovinsko je ta trditev držala v 19. stoletju za mnoge krščanske kroge. Siliti Sv. Duha v službo nekega pojma naravnega prava, ki je pre-

živel svojo uporabnost, pomeni iz Sv. Duha ustvarjati mit.

Transkategorizacija je potrebna, če hočemo, da bo imelo razodetje še smisel za sedanji in bodoči svet. Tej nalogi se Cerkev ne more odtegniti, pa naj bo še tako boleča. Je seveda nevarno opravilo. Največja nevarnost je v tem, da vzamemo — nehote in nevede — moderno miselnost kot merilo razodetja in s tem oropamo razodetje vsaj dela njegovega bistva. Nevarnost obstaja, da postanemo žrtve raznih modernih mitov. Nekateri katoličani tako imenovane liberalne struje vse preveč naivno sprejemajo mit 19. stoletja, ki je optimistično pridigal vero v neizbežni napredek človeštva. Mislim, da pojavi, kot sta bila Stalin in Hitler, vendar zadostujejo, da nas ozdravijo naivnega optimizma. Kocbek se je hotel otresti — in v tem je imel prav — med katoličani razširjenega mita integralizma, ki je hotel posvetiti in ovekovečiti stare družbene oblike, toda požrl je vabo marksistične sekularizirane apokalipse. Bultmann hoče očistiti krščanstvo raznih ostankov mitološke miselnosti, toda brez pomislekov sprejme mit hermetično zaprtega, Bogu nedostopnega sveta.

Kaj naj nam bo merilo pri delu transkategorizacije? Odgovor: celotno razodetje. Sistem, ki izključi kak aspekt razodetja, je nezadosten. Možno je, da tega ne bomo zaznali takoj, toda odprta debata — dialog — nam bo omogočila odkritje napak in nedostatkov. Kaj moremo praktično napraviti? Naj se zaveda ali ne, vsak od nas, vsaj do neke mere transkategorizira razodetje s tem, da si ga skuša približati. Prva potreba je čut za svet, v katerem živimo. Svet moramo soditi in gledati tak, kakršen je; pojave v svetu take, kakršni so, ne kakršni naj bi bili v luči miselnih in družbenih predsodkov, ki ne veljajo več. Vzemimo paralelen primer iz področja kulture: mnogi se danes pritožujejo, da »masovni človek« nima smisla za literaturo, umetnost itd. Dokazov za to dejstvo mrgoli: ljudje malo berejo, resna glasba jih ne privlači, če hoče film doživeti uspeh, skoro mora biti umazan itd. Toda ali niso naša umetnostna in literarna merila vse preveč pogojena po umetnosti in literaturi preteklosti? Literatura in umetnost sta bili — podzavestno — na-

menjeni družbeni eliti, ki je bila le majhen del celotne družbe. Razširjenje pismenosti na vse sloje — dobro se je spomniti, da je to zelo svež pojav — in drugi nedavni družbeni premiki pa so privedli nove sloje do soodločanja tako v politiki in gospodarstvu kot v kulturi. Nimamo pravice zahtevati od novih slojev umetnostnega in literarnega čuta, ki je bil enak čutu bivše elite. To nikakor ne pomeni, da je delavec zmožen ceniti le umazane filme in dnevne popevke; ne pomeni, da se moram vdati v dejstvo, da bo masovni človek vedno ostal nedostopen resni umetnosti. Vprašati se moram, če je elitna umetnost, katere smo vajeni, končna in edino veljavna oblika umetnosti. Ni prav nič čudnega, če umetnost, ustvarjena za en sloj, ne nagovori in ne ustreza novemu sloju, ki dorašča v družbeno soodločanje. Tudi novi sloj, tako imenovani masovni človek, ima čut za umetnost, ki je preglobok, da bi ga mogel zadovoljiti socialistični realizem, ki je — kot toliko stvari, za katere se komunisti ogrevajo — le pogrevanje devetnajstega stoletja. Resne umetnosti, ki bi »masovnega človeka« res nagovorila, ki bi mu res nekaj pomenila, je še silno malo tako na zahodu kot na vzhodu. Pomanjkanje čuta za svet, v katerem živimo, nikakor ni monopol kristjanov.

Še večja potreba je odprtost Bogu, ki je resnični vir svobode, ne le zunanje, ampak tudi notranje: odprtost Bogu me bo osvobodila sebičnosti, želje po telesni in čustveni lagodnosti. V Bogu bomo našli svobodo, ki je ustvarjalnost, ne prazna gesta; svobodo, ki je ustvarjalno trpljenje, ne solzava melodrama; optimizem, ki ni osnovan na iluzijah, samozavest, ki pa ni slepa do lastne šibkosti in slepote, ponižnost, ki ni klanjarija, gotovost, ki ni otrdelost, razsodnost, ki ni skepticizem, vdanost načelom, ki mi pa ne postanejo miselna kletka, priznanje dejstev v vsej njihovi dvoumnosti, ki pa ni relativizem, srečo, ki ni čustvena zanesenost, realizem, ki ni kompromisarstvo, odpustljivost, ki ni potuha, rahločutnost, ki ni občutljivost, pogum, ki ni zaletelost, zavest mejá lastne zmogljivosti, ki pa ni izgovor za nedejavnost in neodgovornost. Le tako bomo preprečili, da Bog ne bo postal mit in da naša vera ne bo postala opij za ljudstvo.

Lojze Ambrožič

Sreča na robu zemlje

(Ob romanu Petra Božiča *Na robu zemlje*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1968)

Božičev roman NA ROBU ZEMLJE je nadaljevanje Božičevega brzkone avtobiografskega poročila o življenju, to je nadaljevanje romana IZVEN, ki je najprej, na začetku šestdesetih let izhajal v Perspektivah — in bil potem natisnjen tudi v samostojni knjigi, in to nadaljevanje Božičevega samostojnega, DRUGAČNEGA življenja je prav tako doživelo svoj debut v Perspektivah in potem, prekinjeno ob koncu revije, v Problemih, končno pa se je spet pojavilo v samostojni knjigi. Glavni junak (ali ne-junak) romana NA ROBU ZEMLJE je glavni junak romana IZVEN, to je brezposelni, čigar eksistenca se na prvi pogled ne loči od morbidne eksistence junakov začetka nihilistične periode, junakov, katerih poosebljenje bi naj predstavljala figura graščaka OBLOMOVA ruskega pisatelja Ivana Aleksandroviča Gončareva (1812-1891). Ta temeljni ruski roman o PERSPEKTIVAH ČASA je v celoti izšel pod naslovom SEN OBLOMOVA leta 1859.

Oblomov je sicer tudi za aktivista pameten in izobražen človek, vendar leži vse dni doma na postelji in premišljuje. Ta »junak« je res pravi ne-junak, saj nima nikakršne želje in moči, da bi se boril z ljudmi in življenjem. Prijatelj Štolc ga skuša poriniti v življenje, zato ga prisili, da ga spremlja na obiske in sprehode po mestu. V družbi se Oblomov zaljubi v Olgo, preko nje bi mogel prodreti v pozitivnejši odnos do sveta. Tega pa ne zmore, to je zanj brezsmiselno. Svojega življenja, svoje mentalitete, svojih nazorov o svetu ne more in ne more žrtvovati. Spet

zmaga danes že legendarna »oblomovščina«. Oblomov se poveže z drugo žensko, s Pšenicino, pri kateri lahko nadaljuje svoje običajno pasivno vztrajanje sredi drugačnega sveta. Marksistična kritika in literarna zgodovina razume roman o Oblomovu predvsem kot roman o pogubnem vplivu fevdalnih razmer, ki so razmere brez perspektive, razmere sanjanja in životarjenja. Pozitivni junak in filozofsko jedro romana je za marksistično kritiko ortodoksnega tipa Štolc in ne Oblomov. Po mnenju sovjetskih literarnih zgodovinarjev optimist Štolc zmaga v vseh stvareh nad Oblomovim. Medtem ko naj bi bil Oblomov predstavnik mračnjaškega fevdalizma, pa je Štolc simbol nove buržoazije, pridobitnik, ki pa ne gleda le na lastno korist, temveč na gospodarsko korist celotne države.

Seveda je veliko vprašanje, če taka interpretacija resnično odgovarja globlji strukturi romana. Je Oblomov resnično inkarnacija fevdalnega degeneriranja, relikta prazgodovinske neaktivistične dobe, smešnega sanjača in negativnega ničvredneža, ki se upira svetlemu perspektivizmu časa in zlati zarji bleščeče bodočnosti?

Roman lahko beremo tudi drugače. Sedaj je Oblomov lahko kar naenkrat nekaj globljega, namreč tragedija nevernega, od človeške skupnosti izoliranega posameznika brez idealov. Tu bo tudi blizu interpretacija ameriškega znanstvenika ruskega porekla Vsevoloda Sečkarjčeva, ki vidi v Oblomovu nadaljevanje razdvojenih, šibkih junakov tipa Onegin ali Pečorin. To pa je v bistvu že tip po-fevdalističnega, po-renesančnega človeka, ki se prvič suvereno pojavi v Shakespearovemu Hamletu, ki je že primer začetka razdvojenosti, neodločnosti, absurdnosti, groze in brezperspektivnosti nove dobe. Kot pri Hamletu na eni strani še stoji hierarhični red sveta z umorjenim kraljem-očetom na čelu, stari svet, ki zahteva pokorščino in izpolnje-

vaje občeznanih tradicionalnih načel, tako se po drugi strani ta svet ravno v figuri Hamleta odločilno kruši. V Hamletu je nekakšen rak, nekaka razcepljenost in ovinkarstvo. Vse tisto, kar bi zahtevalo takojšnjo akcijo, takojšen odločilen nastop proti novemu kralju-morilcu, doživi tu usodne zavore, usodna obotavljanja. In ravno v tem je tragedija Hamleta in tragedija sveta Hamletov.

Prav to tragičnost pa vidi marksistična kritika ortodoksnega tipa tudi pri Oblomovu. Oblomov je spet nekaj nesrečnega, v svoji pasivnosti, lenobnosti in nemoči tragičnega. Tu pa se pojavi odločilno vprašanje. Je Oblomov res nekaj tako tragičnega in njegov prijatelj Štolc res nekaj tako perspektivističnega, da lahko to potrdimo kot zakon romana?

Naj izgleda lenobno Oblomovo vegetiranje še tako žalostno in ničvredno, Oblomov sam po sebi je kljub svojemu vegetiranju, da, prav zaradi svojega vegetiranja srečen in zadovoljen. Smrt zaradi preobilne jedače in pijače, smrt zaradi preobširnega spanja, ležanja in lenuharjenja, je za Gončarova nadvse suverena možnost IZPOLNJENEGA ŽIVLJENJA. Ravno Štolc postaja zaradi takega srečnega bivanja v svetu s svojim aktivizmom in perspektivizmom, s svojim trgovinarstvom in materializmom vedno bolj problematičen. Tako izgleda, da je slika o smislu Oblomova ravno v obratnem od tistega, kar trdijo nekateri ruski ortodoksni marksisti. Saj Gončarov res ni bil tip socialističnega realista, ki bi hotel poslati v svet črno-belo pravljico o sreči aktivizma in nesreči (če že ne zločinstvu) pasivnosti. Ne, preje izgleda, da je roman o Oblomovu parabola o pasivnem bistvu človeka, katerega sreča je ravno v pasivnosti, v distanci do vsakršnega preprihanja družbe in zunanjega sveta.

In ravno ta sreča, ta sreča v iztrganosti iz normativne uklenjenosti družbe, ta sreča bivanja IZVEN aktivističnega sveta, ta sreča biti NA ROBU ZEMLJE, je sporočilo Božičevega novega romana. V širšem kontekstu sem od Hamleta in Oblomova in Nietzscheja, se nam Božičev tekst zablesti v novi luči. Brezposelni, umetnik, ki čepi v svojem brlogu in se ne menj za zunanji svet, ki se sporeče celo s svojo ljubeznijo, ki jo je spo-

znal kot bolničarko v »zavodu za krpanje duš« že v prvem romanu IZVEN, a preboli še ta zadnji prelom z ostalo družbo, stopi v romanu NA ROBU ZEMLJE v kontakt predvsem z igralcem, ki si je po krizi v bolnišnici uredil življenje in je poročen in ima dom, a sedaj, v stiku z brezposelnim doživi spet krizo, njegova aktivistična perspektiva je porušena, spet je na dnu, v pasivnosti. A na dnu je kmalu tudi brezposelni, ki se je zaposlil, a se tudi kmalu usodno zapletel v intrigo med višjimi in nižjimi v službi, tako da ga odpustijo in vržejo na cesto. V romanu pa se pojavi še en tip človeka, demoničen tip človeka, ki si je zgradil svoj svet »in se le redko spušča na zemljo«. To je blazni rdečelasec, ki je ugotovil, da more s svetom in svojimi idejami manipulirati. Da se potrdi, da se preizkusi (in tu zopet odseva markantna ruska literarna tradicija z Razkolnikovim zločinom v romanu Zločin in kazni, ki je pravzaprav potrjevanje človeške, oziroma NAD-človeške Razkolnikove vrednosti, a se na umoru starke razodene kot ZLOČIN, kot človeška degradacija), ubije z dvajsetimi zabodi petnajstletno dekletce. Toda to dejanje ne potrdi njegove enkratne veličine. Konča v norišnici.

Toda tudi aktivisti običajnega kova, aktivisti v službah (igralci in tudi brezposelni) klavrno končajo zaradi akcije, Prav zaradi svojega aktivizma jih obrcajo.

Šele resnični, suvereni IZVEN, šele resnično bivanje NA ROBU ZEMLJE, v tihem odmiku iz pridobivanja in pretiranega prenapenjanja, daje človeškemu življenju resnično srečo in resnično vrednost. Ne aktivistične akcije, katerih akterji so gobezdavi problematični junaki, obsojeni na neuspeh, temveč tišina ROBA, tišina IZOBČENOSTI, tišina IZKLUČENOSTI, daje vsaki posamezni človeški osebi posebno vrednost in poseben pomen.

V tej svoji filozofiji, v tej svoji izpovedi, je novi Božičev roman eden od ključnih del nove slovenske literature. Po svoji strukturalni osnovi se vključuje v internacionalno mentaliteto dobe, saj je blizu tistemu, kar oznanja določen del mladih ljudi v Ameriki in po svetu.

To filozofijo smo v začetku imenovali nihilistično filozofijo. Toda ob Božičevem pri-

meru moramo zgornji pojem ponovno premliti. Znano je, da Nietzsche loči dve vrsti nihilizmov, takoimenovani nihilizem slabosti (nič ni resnično, torej je vse dovoljeno) in nihilizem moči, ki iz uničenja obstoječega ustvarja zarodek nove »ustvarjalne volje«. Toda ravno v Božičevem primeru smo mogli videti, da gre za čvrsto vztrajanje v pasivnosti, na ROBU ZEMLJE, IZVEN aktivizma svetá. Nihilizem slabosti (po Nietzscheju), kot se v Božičevem romanu NA ROBU ZEMLJE zrcali na rdečelaščevem primeru, ni tako, kot v Božičevem romanu podan in razpreden, vreden posnemanja. Taka akcija, v kateri je vse dovoljeno, da potrdi napoleonstvo lastne nadčloveške osebnosti, se pri Božiču konča v norišnici, pri Dostojevskemu v romanu o Razkolkovku pa v ZLOČINU in KAZNI, ki vodi v kesanje. Toda ta diferenciacija paralelnih pojavov pri Božiču in Dostojevskemu vendarle govori o različni mentaliteti obeh avtorjev. Rešitev pri Dostojevskemu je humanistična krščanska rešitev. Taka pa ni rešitev pri Božiču. Tu rdečelasec konča v norišnici. Sploh je celotni svet tu nekakšna norišnica in življenje nekakšna blodna igra, ki jo lahko osmisliš le z umikom v rezervirani svet samega sebe.

Tu pa smo spet pri pojavu filozofskega dojetja sveta današnje mlajše generacije, ali vsaj dela te generacije. To je filozofski svet, ki je sicer še nekje svet Hamleta in Oblomova, a hkrati že tudi PREOBLIKOVAN svet. To je transformirana hamletovščina in transformirana oblomovščina.

Ta svet je blizu določenim orientalskim strujam, zlasti v budizmu. Že primer Alana Wattsa, modernega ameriškega filozofa, ki je imel ODLOČILEN VPLIV na vrsto sprememb v mentaliteti ameriške, a tudi sploh svetovne mladine, ki se tako odločilno naslanja na budistične vzore, kaže, da gre za takó transformiran NIHILIZEM, da ga ni več mogoče imenovati nihilizem.

Denar ni nič, denar ni bogastvo, naglica ni nič, v naglici ne moreš spoznati in doživeti samega sebe in sveta, zahodni človek se ne prepaja z naravo in vesoljstvom, vse to so besede Alana Wattsa, ki govori o KRIZI ZAVESTI, ki se je suvereno pojavila zlasti pri mladi generaciji po vsem svetu. To je gene-

racija, ki v stari, običajni, tradicionalni strukturi sveta noče več sodelovati. Je še sicer razdvojena in pasivizirana kot Hamlet, vendar je v svojem naziranju o svetu že odkrila srečo. Tisto, kar se je pred sto leti pri Oblomovu in sploh v ruskem romanu šele nakazovalo v primerih določenih posameznikov in kar se je moglo imenovati še vedno nihilizem, doživlja kljub svoji nekdanji nihilistični osnovi nekakšno METAFIZIČNO VSEBINO. Prav zaradi pasivnega odnosa do aktivistične družbe, vdira sedaj v drugačnega posameznika nekakšna vesoljna sreča, nekakšna suverena modrost, ki ga dela pravičnejšega, lepšega in boljšega od aktivističnega sveta. Predvsem so to ljudje, ki so se zavestno odrekli intrigantski igri trgovinarskega sveta, ki človeka skorumpira in degenerira.

Božičevega romana ni potrebno brati z odporom in ogorčenostjo. Brati ga je treba kot sporočilo o tistem, ki zaradi svojih spoznanj in izkušenj ne more DELITI svoje usode z IGRO OSTALEGA SVETA. To je sporočilo o DRUGAČNIH POSAMEZNIKI, o ljudeh torej, ki so nekaj uvideli in nekaj spregledali, kar drugi niso mogli odkriti.

Ravno zaključek Božičevega novega teksta, v katerem objame brezposelnega nekakšna kolektivna sreča povezanosti z vsemi ponižanimi in razžaljenimi v mestu, je zaključek, ki ga ni mogoče pojmovati kot pesimističen zaključek, kljub napovedi o samotnem odhodu v ubogi brlog.

Božičev roman je po eni strani suveren primer prodorne analize neke resničnosti. Ta resničnost je pri Božiču podrobno, kot pod mikroskopom, povečana v vsej svoji tragičnosti, ki pa, stilizirana in reducirana prav v bližino beckettovske točke, nič, doživlja prav v svoji tragičnosti filozofski preobrat v zanosno, opojno srečo tistih, ki so IZVEN, NA ROBU ZEMLJE, samotni, ponižani in razžaljeni.

Če smo rekli, da Božičeva vizija sveta ni več brezupna nihilistična vizija sveta v starem smislu, če ta vizija sveta tudi ni rušilna nečloveška vizija nadčloveka, saj v to vizijo odločilno udarja suveren metafizičen občutek velike sreče, ki je ravno sreča človeka izven

aktivizma sveta, in če smo zapazili, da se ta sreča človeka izven sveta spaja s srečo vseh tistih, ki so temu človeku podobni, pa naj je to novo čustvo v Božičevem romanu še tako zastrto, potem lahko rečemo, da je taka struktura romana NA ROBU ZEMLJE tudi kritika tragičnosti in asocialnosti klasičnega tipa. Zakaj tu nastaja, pa naj bo še tako zatšano in sramežljivo, novo čustvo povezanosti vseh tistih, ki bivajo samotno v svojih brlogih NA ROBU ZEMLJE.

Je pa ta Božičev roman tudi ponovni protest umetnika o njegovem ROBU, o njegovem izobčenstvu iz tistega, kar se imenuje produkcija, trg, tržni kapital. O izobčenstvu ideje in idealizma, ki ga ni mogoče prodajati, je prav v Božičevem tekstu beseda. Tudi brezposelni je že v svojem brezposelnem poklicu umetnik, saj piše, je pisatelj. Proletarstvo umetnika, beraštvo, siromaštvo umetnika, ta kontinuirana slovenska, a tudi svetovna pesem o umetniku, od Cankarja sem; ta se tu pri Božiču spet suvereno potrdi.

Božičev roman je roman filozofskih tez, to je filozofski roman ali filozofija v obliki literature. Kljub določenim elementom epike je to roman nove vrste in nove tehnike. Navzlic govoru o krizi romana dokazuje ta novi slovenski roman, da ni v krizi roman kot tak, temveč edino klasična varianta romana iz prejšnjega stoletja.

Lev Detela

Proza v ukrivljenem zrcalu

(Ob knjigi Marjana Tomšiča Krog v krogu, Tokovi časa - Državna založba Slovenije, Ljubljana, jesen 1968).

Prva knjiga mladega slovenskega pisatelja Marjana Tomšiča KROG V KROGU je knjiga z dvojnimi obrazom. Na eni strani se v nji

zrcali plast tradicionalnega, svetoboljsko-sentimentalnega (kar bi lahko imenovali tudi cankarjanskega — a to je pejorativni izraz za strukturo Cankarjeve umetnosti, če se je noče zaznati v vsej njeni radikalni večploskovnosti), po drugi strani pa v to Tomšičevo zbirko črtic in krajših proz vdira nekaj NOVEGA, neka drugačna PERSPEKTIVA, nekaj kar TRADICIONALNO osvetli v NOVI LUCI.

Marjan Tomšič se tu poslužuje ukrivljene optike: kot pod nenavadnimi, ukrivljenimi in izbočenimi zrcali, zažive naenkrat še malo prej umirjene, nežne impresije v groteskni preobleki. Ta nova perspektiva, ki na videz normalno, »realno«, »objektivno«, lomi v iracionalno ABSTRAKCIJO, ki pa je v svojem filozofskem bistvu NADSTAVBA bivanja »normalnega« in »običajnega«, NADSTAVBA v neki višji perspektivi in neki višji sferi, ta nova perspektiva izraža konkretno danost današnje slovenske in tudi svetovne situacije v odgovarjajoči, v adekvatni obliki.

Knjiga Marjana Tomšiča se imenuje Krog v krogu. To je torej hoja v krogu, hoja v začaranih krogih brez konca, torej tisto, kar je narisano v starih srednjeveških slikah kot nevaren eksploziven zaprt krog, kot KACA, KI SI GRIZE LASTNI REP. To so torej krogi, ki že s svojim odločilnim forsiranjem, potisnjeni v naslov, takorekoč v prvi plan knjige, predstavljajo abstraktni značaj tekstov. Pred nami so torej v tej knjigi realije, konkretne življenjske situacije, konkretna dejstva našega sveta, ki pa rastejo s pomočjo podzavestnih asociativnih postopkov iz svoje konkretne običajnosti v abstrakcijo, iz konkretnega torej v iracionalno, fantastično, sanjsko, ki ni več realno zrcaljenje sveta, kot ga zaznamo v prvem trenutku, temveč višje, globalno zrcaljenje sveta na odločilnejši ravni. Ta nova globinska raven očisti podobo konkretne običajnosti v prvi fazi zaznave vseh nepotrebnih navlak; pred nami zažari svet, ki smo ga oklestili zamračevalnih lastnosti; pred nami zažari TIPIČNOST in hkrati ENKRATNOST tistega, kar se na začetku zaznavne poti zrcali prav v smislu Zolajev-

skega naturalizma kot vse, za vsakogar vse, ki pa žal ni vse, ki žal ni niti totalna niti absolutna niti osnovna resnica sveta, temveč zgolj želja svet v literaturi objektivno podati. Toda prav postopek naturalizma predstavlja že v osnovi »*contradictio in adjecto*«, zakaj nemogoče si je misliti, da more posameznik-pisatelj svoji včasih edinstveni izobrazbi nakljub zrcaliti v svoji literaturi svet v vseh njegovih aspektih.

Zato privre tu, v novi dobi, na plan abstrakcija, ki z kritično analizo in kritično sintezo izbere v konkretnem določene vodilne poteze, ki nato na višji ploskvi tvorijo poseben, fantastičen splet bistvenih resnic časa in dobe.

Tomšičeva knjiga je potovanje, potovanje v začaranem krogu, potovanje do Svetlobe, do Ljubezni, do Čistosti, ki gre v konkretnem svetu tolikokrat na morišče. To Tomšičevo literarno potovanje je krčevit napor, otresti se deformacij in anomalij v družbi, ki so v dialektični zvezi s posamezniki te družbe, ki niso le deformacije družbe kot totalitete, temveč tudi deformacije vsega, kar to družbo sestavlja, ki so torej deformacije posameznikov v tej družbi, pa naj se tem deformacijam še tako upirajo.

Skozi tragiko deformiranja pozitivne osebnosti pa raste v Krogu v krogu prav upor proti tem deformacijam. Ta se izraža s trpko, jedko satiro in ironijo, ki tu in tam zadobiva grotesken in fantastičen značaj.

Knjiga je razdeljena na tri dele. Središče tvori POLDAN, ki ga oklepata dva VEČERA. Vsi trije deli se medsebojno pogojujejo, center dela, POLDNE, pa se širi nazaj in naprej in s svojo večjo konkretnostjo in neposrednejšo satiričnostjo razjasnjuje abstraktnejša, liričnejša oklepajoča dela (VEČER + VEČER).

POLDNE pomeni spopad z dano situacijo. Tu so, ne tako daleč od satir danes že kar svetovnoznanega Abrama Terca (Andreja Sinjavskega) - n.pr. Proces se začanja - ožigosa ne nekatere temeljne deformacije v socializmu: korupcija, asocialnost, karierizem, zloraba oblasti in podobno. Tu bi omenil satiro Veliko odkritje biologa A. Horolenka (I+II),

ki v duhoviti jezikovni tehniki parodira slog »velikih učiteljev«, ki so nam prali možgane prav v prvih letih našega šolanja. Veliko odkritje slavnega biologa opisuje živalsko vrsto »z višjim razumom«, ki se je imenovala Sterilusi. Ti so bili razdeljeni na dve skupini, na brezpravne toteme in diktatorske pajolote, ki so jih morali kar po božje častiti. Odkritje slavnega biologa omenja tudi ostre represalije proti nepokornim, če se niso držali strogih zakonov, ki so določali absolutno pokorščino. Drugi del slavnega odkritja se nanaša na kulturno situacijo v deželi Sterilusov. Prepovedana je namreč bila naslednja kulturna dejavnost:

- pisanje romanov s kritično družbeno ostjo,
- pisanje satir in podobnih pamfletov,
- pisanje dram s kritično vsebino,
- ustvarjanje resne glasbe,
- snemanje filmov z družbeno problematiko, filmov, ki skušajo na kritičen način smešiti ali enostransko okarakterizirati našo stvarnost,
- ustvarjanje poezije s posmehljivo noto,
- strogo je prepovedana sleherna poezija, proza ali druga podobna dejavnost, ki bi skušala v članih naše skupnosti buditi hrepenenje po globljem dožemanju in razumevanju stvarnosti... itd...

(Krog v krogu, str. 73)

Črtica Epidemija govori o novi bolezni, o »komolčarstvu«, ki se ga v mestu niso in niso mogli obraniti. Štampiljka poroča o »globokem pomenu« štampiljke, o štampiljki, ki pooseblja oblast šolskega direktorja (a tudi direktorja na sploh), ki takorekoč avtorizira hierarhični red oblasti, ki je osnovni, dogmatični pečat sveta.

Te črtice iz drugega dela POLDNE oklepajo teksti obeh VEČEROV. V prvem VEČERU so nekateri teksti po eni strani lirično poetični, po drugi strani sanjsko fantastični. Zrcalijo pa še eno perspektivo, to je perspektiva groteske, ironije in satire. Omenil bi tu satiro o propadu Človeka-Boga z naslovom

Čarovniki, omenil bi pa tudi tekst mučnega trpljenja Jetnik. Zadnji tekst prvega VEČERA Štiglica je bil najprej objavljen v Perspektivah. Ta tekst je žgoče ironičen, v vsej fantastičnosti kljub vsemu kruto aktualen. V njem pa ni predstavljena le anomalija neke določene družbe, temveč patologija sveta kot celote.

V zadnjem VEČERU se absurdnost situacij še stopnjuje. Človečnost gre nemoteno dalje na Sežig. V mnoge tekste je projicirano mnogo erotičnosti, a tudi nežnega ljubezenskega hrepenenja, ki pa je vedno povezano s trpkim občutkom tragičnosti, samote in brezperspektivnosti. Simboličen je zadnji tekst Smrt maškare, to neusmiljeno iskanje pisateljeve identifikacije s samim seboj, to razstavljanje lastnega jaza, lastne maškerade, na profaktorje, to trpinčenje samega sebe, ki se konča v »nebu, ki je klečalo na hribčkih in z obrazom, pritisnjenim ob vijoličasto zemljo, jokalo«.

Tako je pravzaprav vsa ta prva Tomšičeva knjiga Krog v krogu pisateljev identifikacijski proces, podzavestno iskanje lastne poti skozi labirinte sveta, v katerem etičnost in humanost tolikokrat doživi brodolom.

Tako pojmovano pa je ta knjiga, iz TRADICIONALNEGA v literaturi rastoča v nove TERARNE METAMORFOZE z NOVO OPTIKO, veren dokument krčevitega in neusmiljenega iskanja mladega človeka v našem času, njegov iskren napor prispeti v idealnejšo družbo in boljši svet.

Marsikdo bo mogel reči, da je tako zastavljen način gledanja na svet, ki se ne zna pomiriti z »večnimi« dejstvi sveta, z njegovo konkretno človeško danostjo in tudi zmotljivostjo, napačen način soočenja s svetom. Vprašanje pa je, če je mogoče le na tak način odgovoriti na vprašanja, ki jih zastavlja taka literatura in tak pisatelj. Kdo ve, če je resnica o tem svetu res tako enobežna in tako grozno jasna?

Lev Detela

Komična farsa

»Saj to je tisto, kar je potrebno. To je v skladu z zahtevami naše javnosti, da morajo biti naloge, kar se da konkretno opredeljene in določena odgovornost za njihovo izvedbo.« Tako piše uvodničar v ljubljanskem DELU z dne 28. januarja in pozdravlja ukrepe Centralnega komiteja ZKS, ki je pravzaprav postavil piko na »i« na tisto, o čemer je republiška konferenca Zveze komunistov spregovorila v še preveč splošnem jeziku. Gre za uresničenje delovnega načrta od republiške ravni tja do delovnih organizacij, skratka za opredeljevanje dolžnosti in odgovornosti na vseh ravneh.

V isti številki DELA pa stoji masten naslov: KARDELJ ČASTNI OBCAN VSEH SLOVENSKIH OBCIN. Bo že res, da ima Edvard Kardelj vrsto zaslug pri socialističnem, posebno samoupravnem razvoju Jugoslavije in Slovenije in izredne zasluge pri samoupravnosti občin, ampak da so vse slovenske občine hkrati in soglasno sprejele odločitev, da imenujejo Edvarda Kardelja za častnega občana, pa le ni v skladu s tisto piko na »i«, tistim opredeljevanju konkretnih nalog in odgovornosti v javnem življenju. Prej bo to zapuščina meglivosti, dirigizma in uravnalovke ali še slabše, preživela oblika malikovanja (kulta) osebnosti. In to v brk resnemu in delovnemu okolju, samostojnosti in odgovornosti posameznikov in posameznih političnih teles. Tudi proslavljanje zaslug mora imeti svoje meje!

Kaj naj torej k temu reče občan?

Fatalistično: »Saj to je tisto, kar je bilo potrebno! To je v skladu z zahtevami naše javnosti!« ali pa, kot sugerira drugi masten naslov v istem DELU in ki mogoče, ne po naključju, stoji ravno pod prejšnjim: »Komična farsa«.

Mogoče, da si je vzel malo zadoščenja prav tisti občan, ki še ni prepričan v odgovornost svojega okolja, ki ne verjame še povsem zagotovilo o večji samoupravni samostojnosti.

Izgradnja infrastruktur med republiko in federacijo

Nekatera vprašanja splošnega razvoja v Sloveniji gledana skozi različnost doseženih razvojnih stopenj in njih nadaljnjih razvojnih možnosti in teženj pa tudi skozi pluralizem koristi in pogledov, najdejo bolj poredkoma potrebno težo v zamejskem tisku, tako da ni niti čudno, če nekateri pri nas gledajo na to stvarnost skozi omejeno optiko Marxovega Kapitala in Maovih knjižic ali pa nič manj omejenega konservativnega »laissez faire«. Pričujoči povzetek razmišljanja o financiranju infrastrukture v dolgoročnem družbenoekonomskem razvoju Slovenije, ki ga je pod naslovom ŽIVČEVJE SLOVENSKEGA GOSPODARSTVA objavil dne 11. aprila letos v sobotni prilogi ljubljanskega DELA gospodarstvenik MIRAN GOSLAR, ni samo dragocen prispevek za razumevanje vzrokov, ki so pripeljali ob znani cestni aferi republiko in federacijo do več ali manj odprtega konflikta, ampak tudi primer kompleksnega pristopa k stvarnosti, ki daleč prekaša simplicistično Kardeljevo teorijo avtonomnih samoupravnih organizmov. GOSLAR postavlja samoupravna telesa v dialektično razmerje med sabo (dogovarjanje na ravni samoupravnih teles), slednja v razmerje do republike, ki ji pripisuje aktivno in tudi logično vlogo pri usmerjanju in usklajevanju silnic splošnega razvoja, kot tudi republiko v odnos do ostalih republik ali do federacije (dogovarjanje med republikami in teh s federacijo).

Zdaj, ko smo pred javno razpravo o prvih dokumentih o dolgoročnem družbenoekonomskem razvoju Slovenije, se vse bolj oblikujejo tudi ključni problemi našega nadaljnje razvoja. Med njimi je izgradnja infrastrukture posebnega pomena. Naj navedem le nekaj misli iz teh dokumentov, ki osvetljujejo stanje primarne infrastrukture v naši republici. Imamo zastarelo železniško in cestno prometno omrežje. Splošni gospodarski razvoj vse bolj prehiteva kvaliteto naših transportnih kapacitet. Tudi problematika vodnega gospodarstva se vse bolj zaostrojuje, zlasti je vse večje pomanjkanje čiste vode. Le v izgradnji energetskih objektov smo doslej še nekako dohitevali potrebe. Ob tem smo komaj šele začeli posegati v tista področja, ki jih karakterizira moderna infrastruktura, zlasti tehnološka revolucija v transportu (moderne luške naprave, industrializacija transporta s sistemi transportne verige, pale-

tizacije, kontejnerizacije, izgradnja avtoportov).

Sedanja stopnja infrastrukturne razvitosti Slovenije postaja s svojo zastarellostjo in deficitarnostjo najresnejša objektivna ovira celotnemu dinamičnemu razvoju gospodarstva. Odpovedati se odločnim korakom za njeno razširitev in modernizacijo, bi pomenilo obsoditi se na stagnacijo in zanemariti komparativne prednosti, ki jih ponuja geopolitični položaj Slovenije. Učinki njene izgradnje so mnogo bolj kompleksni kot kate-rekoli druge investicije, razširja namreč gravitacijsko moč obstoječih urbanih centrov, omogoča večjo mobilnost prebivalstva, s tem pa dodatno vključevanje v procese družbene reprodukcije. Je torej pomemben činitelj celotnega družbenega in regionalnega razvoja, torej tudi napredka manj razvitih območij Slovenije, ki bi se tako rešila izoliranosti in približala širšim integriranim regionalnim

organizmom. Zavest, da nam je potrebna modernejša infrastruktura, seveda ni dovolj. Njenega razvoja ni mogoče prepustiti naključju ali dobri volji. Spoprijeti se je treba z nesimpatično realnostjo, da uresničenje te naloge pomeni za Slovenijo izreden finančni napor, sodelovanje sleherne gospodarske celice in večine prebivalstva.

Podcenjena vloga republike

Kot objektivna ovira za razreševanje določenih konkretnih programov za izgradnjo posameznih infrastrukturnih objektov pogosto navajajo nedodelanost sistema porabe dohodka. Sistem, ko smo z davčnimi metodami zbirali sredstva v skladih družbenopolitičnih skupnosti, jih dodeljevali posameznim pretežno s politično odločitvijo izbranim objektom, je pokazal tolikšne slabosti, da ga upravičeno v celoti odklanjamo. Na ravni federacije takšna neposredna investicijska vloga države še vedno ni odpravljena. V tako imenovani inženjerski bilanci federacije se še vedno 50 odst. vseh obveznosti nanaša na direktne investicije federacije. Prav te pa povzročajo največ nesoglasij v medrepubliških odnosih. Odtod upravičene zahteve, da bi postavka direktnih investicij morala dokončno izginiti iz obveznosti federacije. To seveda ne pomeni, da federacija s celotnim instrumentarijem ekonomske politike ne bi mogla obdržati usmerjevalne vloge pri infrastrukturnih investicijah ter pospeševati oziroma preprečevati vseh tistih, ki so ali niso v skladu s splošno politiko razvoja in z interesi jugoslovanske plačilne bilance.

Vendar ni mogoče zanikati, da ima vsaka odločitev o investicijah v infrastrukturo ne samo ekonomski, ampak tudi politični pomen. Ker so republike kot nacionalne skupnosti politično kohezivna in ekonomsko zaokrožena razvojna območja, sodim, da je bila doslej vloga republike na tem področju občutno premajhna in celo podcenjena. Največja učinkovitost investicijske intervencije in z najmanjšimi družbenopolitičnimi trenji je torej možna v republiki.

Čim postane dogovarjanje in odločanje o infrastrukturnih investicijah domena republiških »pristojnosti«, nastopi tudi nujnost medrepubliškega sodelovanja in dogovarjanja. Tako se odločanje o velikih infrastruk-

turnih investicijah, ki često tudi presega pomen za posamezna regionalna področja, mora prenesti iz federacije, kjer je prisotna realna možnost preglasovanja posameznih nacionalnih interesov, na dogovarjanja med republikami. To načelo jamči tudi porazdelitev finančnih bremen takšne izgradnje na tisti krog gospodarskih organizacij in prebivalstva, ki mu infrastrukturni objekt najbolj neposredno koristi.

En model ne more veljati za vse

Republiških pristojnosti seveda ne gre jemati v institucionalnem smislu. Gre le za teritorij in raven, ki naj jo zajema ustrezno dogovarjanje, ne pa za mehanični prenos federalnega etatizma na republiško raven. Nosilci takšnega dogovarjanja so ustrezne samoupravne skupnosti, gospodarska združenja itd. Ali drugače povedano, tudi odločitve »na republiški ravni« ne smejo biti rezultat distribucije sredstev, zbranih po davčni poti v nekaj republiški investicijski sklad, temveč rezultat organizirane akcije samoupravno odločujočega gospodarstva in njegovih asociacij. Stopnja interesa pri posameznih infrastrukturnih investicijah ni enaka pri vseh nosilcih samoupravnih odločitev. To je pogojeno z značajem investicije pa tudi z njeno lokacijo. Zato ne more biti enotnega sistema financiranja infrastrukture, ne more biti za vse primere veljavnega kompleksnega modela.

Izgradnja infrastrukturnih objektov mora izhajati iz čim bolj neposrednega vpliva in odločitev samoupravnih subjektov, integrirane gospodarstva in bank. Republiška skupnost s svojo intervencijo in z družbenimi sredstvi v bistvu le dodatno stimulira ta interes, bodisi da nastopa kot organizator ali kot činitelj, ki premošča razlike med poslovno-podjetniškimi kriteriji oziroma iniciativo različnih samoupravnih in integracijskih skupnosti in splošnim družbenim interesom. S tem približuje oziroma izenačuje pogoje financiranja z običajnimi tržno-kreditnimi pogoji ter zagotavlja ustrezno solidarno sodelovanje vseh, če je to pogoj za uspešno izvedbo akcije. Torej gre za dopolnilno stimulacijo, ki je sposobna aktivirati pripravljenost samoupravnih skupnosti, gospodarstva in bank za določene naložbe.

Véra Linhartová: Razprava o dvigalu

(Rozprava o zdviži, Praga 1965).

Poročilo Vére Linhartove o gospodu Jesvelu, o njegovem dejanju in nehanju, o njegovi znanstveni dejavnosti, a tudi o njegovih domačih pedagoških sposobnostih: vse to zveni kot nekakšna drobna literatura dobrodušnih zimskih tihožitij ob topli peči. Vendar ta videz, ta prva stopnja spoznanja o prebranem karseda vara. Za plastjo te navidezne domačnosti in nerodne dobrodušnosti gospoda Jesvela in njegovih se skriva POSEBEN PRIPOVEDNI PRINCIP Vére Linhartove. Realiteta vsakdanjega življenja raste prav zaradi tega posebnega pripovednega principa v refleksiji, sanje in fantastiko in tako postane realiteta našega sveta kar naenkrat nestabilna, medtem ko zraste fantastično, absurdno in nemogoče v nekaj oprijemljivega, življenjskega, karseda realnega. Delo, ki bi ga mogli imenovati KRATEK ROMAN, je razdrobljeno na manjše sekvence, toda ta fragmentarnost je povezana z drznimi preskoki in prelivi in tvori tako skladno celoto. Seveda je v knjigi marsikaj emblematičnega. Določene pasaže se berejo kot rebusi, vendar se prav v tej zamračenosti podajanja snovi zrcali suvereni ASPEKT podajanja snovi pri Véri Linhartovi: kot v izbočenem zrcalu se iz te literature svetlika trpka slika negotovosti človeške eksistence.

Boris Pilnjak: Stroji in volkovi

(Mašiny i volki, 1925)

To je suverena varianta Golega leta istega avtorja. Mogli bi jo imenovati drzen, anarhističen prikaz ruske revolucije in življenja po tej revoluciji. Ivan Aleksandrovič Brezspomina je statistik, ki je zapustil suhe opombe o revoluciji v področju rasčislavskih gričev

(pri Moskvi). Tam love volkove in ustanavljajo religiozne sekte, grade tovarne in podučujejo kmete. Svoboda je naravnost neverjetna: ljudje se ljubijo, ljudje blazne ali umirajo od lakote: nova svoboda pa šumi kot drzen veletok in kot opojna pijača omamlja glavo in srce. Delo je važno tudi formalno, ker se v njem, podobno kot že pri Beliju, začčenja sproščati notranji monolog. Po drugi strani pa Pilnjak že uporablja elemente dokumentarnega stila in montaže. Izrezki iz časopisov, plakatov, pesmi, folkloristični teksti in različne statistike so prepleteni in vpleteni v to delo, kot raznobarvne nitke v pisano jopico. To pa je tudi roman o kolektivni ruski usodi, v tem delu niso nosilci strukture toliko posamezni junaki, kot celotni kolektiv in ruska zemlja. Za vsemi temi umetniškimi principi pa se jasno zrcali Pilnjakova velika vizija čudovite in grozovite ruske revolucije, katere žrtev je dvanajst let kasneje tudi sam postal.

Andrej Beli: Petersburg

(Petersburg, Petersburg, 1913)

Tako obsežno in tako komplicirano delo, kot je roman Rusa Andreja Belija PETERSBURG, bi zahtevalo obsežno in izčrpno analizo, da bi zajeli vsaj del pomena te knjige. Potrebno bi bilo tudi razmisliti o Besih Fedorja Dostojevskega, zakaj brez Besov ni mogoče razumeti mrzlične izpovedi Belijeve knjige. To je roman o Petersburgu, o njegovi pošastni atmosferi pred revolucijo leta 1905. Mladi izobraženec Ableuhov, ki spada k teroristični podzemeljski organizaciji, bi moral ubiti svojega očeta, carističnega senatorja. Vendar mu to dejanje nikakor ne uspe. Petersburg je tu mračno, mrtvo mesto strahov, ki se zrcali v iracionalnih geometričnih in arhitektoničnih motivih. S svojo groteskno kuliserijo, ki ponazarja mrtvoudnost časa, pa hromi tudi samega terorista, ki se giblje skozi temno ali pa zamegleno pokrajino (ob-

sežne pasaže romana se dogajajo prav ponoči ali pa v megli) kot pravi mesečnik. V pripoved vdirajo okultni in astralni problemi, demonija Besov Fedorja Dostojevskega pa dobiva tu še absurdnejše poteze. Interesantni so tudi stilni principi tega dela; prav iz te proze žari suverena muzikaličnost, ki raste iz figur ponavljanja, iz variacij »na isto temo« in besednih iger. Če upoštevamo celotni kompleks tega romana, potem lahko vidimo, da tu literatura ni le literatura v ozkem smislu besede, ampak že tisto v kar literatura prav danes (1970) očitvidno raste: namreč na eni strani struktura besedne umetnosti, na drugi strani pa že arhitektonsko telo v času in prostoru, ki pa zrcali še eno, nič manj važno fonično plast neke posebne suverene subjektivne muzike, oziroma melodičnosti. To pa so že problemi, ki se dotikajo razprav Etienna Souriauja, profesorja na pariški Sorbonni o razmerju med umetnostmi.

Witold Gombrowicz : **Bakakaj**

(Pripovedi, Kraków, 1957).

Pripovedi Witolda Gombrowicza spadajo v območje groteske in satire, kot take pa ne zrcalijo neke določene tipične politične ali nacionalne situacije, temveč kažejo prav človekovo osnovno eksistencialno bistvo. Človek pri Gombrowiczu ne propade zaradi ideologij, temveč zaradi samega sebe. Gombrowiczeve novele so vedno pravi ognjemet duhovitih domislic, pa naj gre za pošastno kani-balistično pojedino pri grofici Torremal, za čudni način ženitve v zgodbi Pustolovščine ali za Devištvo, ki ga je treba do kosti oglo-dati.

Maurice D'Haese: Konj

(Verhalen, Antwerpen 1962)

Tudi flamskega avtorja zanima fantastika. Dan polzi v sanje, strahovi postajajo očitni, in to tudi v bogati pokrajini, ki pa se kar neankrat ovije v zimsko spanje. Posebno posrečena je novela Ogenj, v kateri vdere v za-

sanjano vaško idiliko, med mirne otroke, absurda demonija vse uničujočega ognja. To divje doživetje je popisano plastično in pretresljivo, v smislu groteske Kafkinoga tipa. Toda svet teh novel ni Kafkin svet, to je svet Mauriceja D'Haeseja. Flamski pisatelj je asimiliriral Kafkin svet, ne da bi se izneve ril lastnemu idiomu.

Jorge Luis Borges : **Univerzalna zgodovina** **ničvrednosti**

(Historia universal de la infamia, Buenos Aires 1935).

Borges je tipičen poeta doctus, ki razpreda svoje fantastične rebuse z matematično natančnostjo. Fiktivni zgodovinski dogodki se pri njem mešajo s pravljíčnostjo, ki raste v suvereno poezijo. Ta knjiga o ničvrednosti, je knjiga o pustolovcih, trgovcih s sužnji, morilcih, morskih razbojnikih, lažnih prerokih. Vse te zgodbe o ničvrednejših pa rastejo v gradacijskih skokih do trenutka resnice, ki je vrh zgodbe. V magičnem zrcalu črnega črnila skuša odkriti nasilni guverner Jakule vse zaklade sveta: uzre pa svojo lastno smrt. Štirikratni pajčolan skrivnostnega preroka El Hakima, v katerega ovija svojo glavo, ne zakriva blažene in svete glave, temveč gnusno iznakaženi obraz gobavca. Te Borgesove pripovedi so podobno kot tiste v Fantastičnih zooloških žgodbah (glej Most št. 4, 1964), v Labirintih in drugod napisane z znanstveno preciznostjo. To so psevdoznanstveni dokumenti fantastičnega sveta.

Adonias Filho: Corpo vivo

(Rio de Janeiro 1962).

Roman Corpo vivo Adoniasa Filha se vključuje v pretresljivi svet avtentične južnoameriške literature, ki si vedno bolj utira vrata v svet, a se v osnovi loči od Borgesove ezoterike, ki je izjema. Ko prečitamo to divjo knjigo, se pred nami odpre svet groze, trpljenja in straha. Kot je podivjana sama narava pragozdov in vroče podnebje, tako je podivjan tudi človek v tej nepopisni revščini

divjine. Osamljeni posebnež se maščuje družbi, ki je zakrivila smrt njegove družine (sam je bil priča zločina). Tako postane sam morilec. Sovraštvo iznakaže razmerja med ljudmi, razmerja v človeški družbi, in žrtve morejo postati krvniki, kot postanejo krvniki žrtve. Vendar pa žari skozi vso človeško krutost v tej knjigi upanje na nekaj lepšega, svetlejšega.

Dino Buzzati : Pripovedi

(Sessanta racconti, Milano).

Buzzatija so večkrat imenovali surrealist, nekateri tudi simbolista, vendar njegove pripovedi niso parabole in tudi ne slike sanj, temveč do bizarnosti zgoščene realitete, ki prav v tej zgoščeni napetostni atmosferi rastejo v fantastiko. V eni od zgodb misli na primer deček Domenico, da je naredil sakrileg. Muči ga izreden strah in prav zaradi tega strahu postane na smrt bolan. V vročičnih blodnjah ima hude privide. Pred njim namreč stoji strogi sodnik in ga kliče na odgovor. Ko se zbudi, ve prvič, kaj je grozljivo kolesje življenja.

Grozljivo kolesje življenja, to je tisto absurdno, temno, nad bivanjem lebdeče, ki se tu in tam v trenutkih življenjske tesnobe, v grozljivih vizijah in temačnih sanjah sprosti do jasnejšega izraza. Te zgodbe, ki se v določenih tangentah dotikajo Kafkinoga sveta, v drugih pa tesnobe sveta E.T.A. Hoffmana in njegove fantastike, odkrivajo podzavestne svetove v posameznem človeku in v celotni človeški družbi.

Boris Vian : Mravlje

(Les Fourmis, Paris 1949)

Boris Vian je v zadnjih letih zaslovel zlasti z romanom *Jesen v Pekingu* (*L'Automne à Pékin*), ki pa se ne godi, kot bi človek po naslovu sklepal, na Kitajskem, temveč v afriški puščavi, kjer fantastični inženirji kopljejo neverjetne podzemeljske rove. Tudi novele, zbrane v knjigi *Mravlje*, rastejo iz realitete tega sveta v fantastično grozljivost. Toda ta grozljivost ni prav nič neresnična: je le projekcija človekove bestialnosti in demo-

ničnosti v fantastičen nadsvet, ki pa ni nič drugega, kot vsota človekovih ničvrednih lastnosti. Tako je Vianova knjiga *Mravlje* emanentna kritika deformacij sveta. Že naslovna novela *Mravlje* zrcali nečloveškost vojne. Tu je vojna predstavljena brez herojev in brez slavošpevov, kot največja gnojnica in umazanija, pa naj stojiš na katerikoli strani. V noveli *Dobri učenci* so prikazani policisti kot izraziti poživljeni mučitelji. Vožnja v Konostrov je eno samo bestialno mučenje posameznika, ki je drugačen kot ostala družba. Rak je strahotna slika razpadanja. Vse te (in tudi druge) Vianove novele združuje eno: projekcija bestialnega v abstraktno bestialno. Nikakor niso prijetno branje, so mučna, a vseskozi moralna literatura visokega umetniškega formata, ki deluje kot mrzel tuš na vse slabe strani našega sveta in njegove družbe.

Hans Henny Jahnn : Perrudja

(Frankfurt am Main, 1958)

Jahnova obširna knjiga (šeststo strani) o Perrudji je pogumna, nad vse drzna knjiga. Knjiga o posebnežu v norveški divjini, ki demonično ljubi konje in se zaljubi v lepo Signe in jo tudi poroči. Da lahko to doseže, mora ubiti drugega snubca lepega dekleta. Žena mu tega nikoli ne odpusti. Nato po srečnih naključjih postane najbogatejši človek sveta, vse si lahko privoščiti. Vendar ni srečen. V njem je strašna negotovost in strašna neodločnost. V njem je nekaj ubito. — Roman vsebuje poleg te osnovne zgodbe še vrsto drugih zgodb. Ena takih imenitnih zgodb je zgodba o sasonidskem kralju in njegovem konju, druga je pretresljiva zgodba o sužnju, važna je tudi zgodba o Aleksandru, o dvojčkih z magičnim pomenom, o ljubezni med Ragno in Nilsom itd. Te zgodbe so vpletene v obširni tekst (mogle bi seveda predstavljati tudi samostojno novelistično knjigo) in sredi drugega teksta pogojujejo s perspektivo splošnega (perzijska zgodovina, nordijska mitologija, antika) samo osnovno zgodbo v knjigi. Ni pa to edina montaža v tej knjigi. V njo so vpletene pesmi in celotna pisava, cele kompozicije. Jahnn je bil

poseben človek, pisatelj, konstruktor orgel, naravoslovni raziskovalec, emigrant na Norveškem in predvsem eden najodličnejših nemških ekspresionistov, katerega pomen pa zares odkrivajo šele sedaj. Znani nemški literarni zgodovinar Walter Muschg pravi, da je Jahnn največji nemški prozaist našega časa. — Te besede, naj bodo še toliko svojevoljne, niso daleč od resnice. Sodobnost in antika, stara božanstva in novi čas, pretresljiva narava in plemenite živali, vse to je doseglo v Jahnnovem delu suvereno sintezo, ki jo krona pretresljivo doživeta magija ljubezni med moškim in žensko.

Christoph Meckel: V deželi Umbramavtov

(Im Land der Umbramauten, Stuttgart, 1964)

To je roman fikcij, izumov (Erfindungen), kot jih imenuje avtor. Blizu je Swiftovi fantastiki v Guliverjevih potovanjih. To je spremenjen, čudežen, fantastičen svet, ki pa je liričen in igriv in nima tiste posebne sile Swiftovih Guliverjevih potovanj in tudi Poejeve fantastike. V knjigi je poleg te osnovne zgodbe zbranih še več drugih »iznajdb«. Najmočnejša je v svoji deloma že kar beckettovski grozljivosti pustinje in osamljenosti »iznajdba« o Gwiliju in Punku, o tovarišiji potovanja in uničenju te tovarišije, ki prinese samoto in obup.

Peter Bichsel: Letni časi

(Die Jahreszeiten, Neuwid, Berlin, 1967)

Peter Bichsel je znan mlajši švicarski pisatelj, ki v romanu Letni časi opisuje Dunajčana Kieningerja, ki je bil na počitnicah v Španiji in se tam zaljubil v neko Angležinjo. Sedaj se vrača domov na Dunaj, k svoji ženi in družini, vendar se še prej ustavi v nekem švicarskem mestecu, da bi se zbral. To bi bila nadvse preprosta in banalna zgodba, toda Bichsel jo je opremil z vrsto učinkovitih literarnih trikov. Kar naenkrat ni več tako jasno, ali ta glavni junak Kieninger sploh eksistira. Izgleda, da avtor vežba na tej figuri predvsem različna sporočila

in pripovedi. Toda, ali so tu sploh kakšna sporočila in kakšne pripovedi? Kieninger je pisateljeva figura, okrog katere ustvarja pisatelj sedaj zgodbo in roman. Kieninger je fikcija, toda s pomočjo pisatelja postane ta fikcija resnična eksistenca. — V tem delu se jasno zrcali analiza pisanja. Podobno kot ustvarjalci novega romana v Franciji, tudi Bichsel govori o celotni proceduri nastajanja določenega dela. Zanimiva bi bila primera med Butorjevim Časovnim načrtom in temi Letnimi časi! Vsekakor pa je delo duhovito, duhovito ne le zaradi resnično neresničnega Kieningerja, temveč tudi zaradi popisov letnih časov in popisov stanovanja, ki so res mojstrski.

Aldous Huxley: Loudonski hudiči

(The Devils of Loudun, London 1952)

Huxleyeva knjiga je zapis o mračnem procesu proti francoskemu duhovniku Urbainu Grandierju, ki so ga obtožili, da je začaral nune samostana, v katerem je bil spovednik. Grandier ni hotel priznati krivde, četudi so ga nečloveško mučili in čeprav je moral umreti na grmadi. To zgodbo o dogodkih iz leta 1633 in 1634, ki jo je povezal z izganjanji hudičev iz nun (eden od patrov eksorcistov je občasno znorel), je Huxley mojstrsko razpredel v načinu literarnega feljtona z zgodovinskim ozadjem. To ozadje je Richelieujeva Francija, ki je stremela po strožji centralistični ureditvi, kateri pa se je provinca (Loudon) upirala. Žrtev napete dobe boja med centrom in pokrajino, med protestom in vdanostjo, med liberaliteto in ožino, med duhom in telesom, med starim in novim, je bil tudi Grandier, ki pa je postal žrtev svojega hedonističnega značaja in liberalnosti, ki ni bila v skladu z uradnimi nazori dobe. Primer duhovnika Grandierja se je pojavil tudi v znameniti zbirki kriminalnih primerov Pitaval, Jaroslav Iwazskiewicz pa je po teh dogodkih napisal knjigo Mati Ivana Angelska, po kateri so tudi posneli znani film. Iwazskiewiczova knjiga je prevedena v slovenščino (žepna knjiga Zenit 10, Mladinska knjiga, Ljubljana 1965).

Lev Detela

Kiklopova očesa

1. oko

tekoči čas se strdi v lupino
jamska ivanka se ugreza
načesana
drobenclja k škrabljanju
pije klekovačo
počasi se skaplja v sod

naglušno ženšče skozi usta razkuži rožno bolezen

kako žilavo se pretaka po peščeni uri
kako pusto je na peščinem videzu
kako majhna se zdi sama sebi na peščeni skali

2. oko

alfonz nestrpno pristopi h krtovi ženi
kako zoglenela je jamska ivanka si misli alfonz nestrpno
alfonz zmajujoče okusi nektar krtove žene
kako grenka je amalija si misli alfonz zmajujoče
alfonz si z veseljem nadene kiklopova očala
kako priskutna je krtova žena si misli alfonz zadovoljno

3. oko

pravi se umreti in spočeti zvok in sluh
pravi se streti in ljubiti travo in zid v smrtnem strahu
nad vrtincem jesti in piti
pol smrti pol življenja
ura ni kot dež
pol ure pol časa
amalijina glava teče po svoje
zamah v prazno
valovanje

zvok v sluhu
jamski ivanki se zaleti
pol dejanja pol besede
redovanje
strahovano
neizkušeno
pogojeno
alfonz potratnik
pol jerebice pol konja
ob poslušanju krta zvok tare
preminil
obešen na grmadi ustreljen
sočustvujem s čustvi kot miš
brez njih
nedoločeno začenjaj
vstajam iz pepela in besed
odvečno grajen
baročno zvit
obdan s tanko sluzjo
s krilcem na kocenu
ponovno me najdeš v jajcu na dnu_tal
pol podkve pol sreče
sneg v ustih krtove žene

4. oko

kdo živi v tem gradu visokem vpraša krt svojo ženo
kogar ima v pesti enooki kiklop odgovorita alfonz in amalija

kelih spoznanj si domišlja krtova žena
votel in nepoznan
nem od začudenja
ko se ugreza pod samega sebe

panj misli in besed reče sebi amalija
ki jih odnese veter preden jim utegnem prisluhni skupaj z alfonzom
videlo jih je oko enookega kiklopa

glas netopirja bi zavpil glasni kiklop
slišala so ga ušesa mojega edinega očesa

5. oko

pridobi si amalija alfonza v divjem kraljestvu
obesi ga na zid
razstavljata vhod
prinesla sta ga skupaj z vrati iz vietnama
razstavljata pusta vremena
nabrala sta jih na nedokončanem potovanju
žvižgata nekatere pesmi

razstavljata izhod

6. oko

imeti nekaj v rokah
kegljati s psovkami
strupeni jezik se ne loči od amalijinega
riti po dnu svoje lobanje
puste kot žaganje
v razvalini čakanja
oživljena jamska ivanka
hudomušno izklesana iz živega peska v rdečem morju
noro dleto pelje v lahkomiselnost škrabljenja
odhod k abrahamu
preko kleka
v rožno dolino
na babin zob
babnice kot zvonovi
v zalem logu

7. oko

jamska ivanka s perjaničo in vložkom las
nazadnje sama
mehka pada za lupino mozga
krhka in lahka je v neskončnem letu

Ifigenija Zagoričnik

KULTURA V BELEŽKAH

V zadnjih mesecih je JEAN-PAUL SARTRE objavil več člankov, esejev in razgovorov, ki kažejo določene spremembe v njegovem razmerju do politične in ideološke situacije v svetu. V razgovoru z urednikom italijanske revije QUADERNI DEL MEDIO ORIENTE Arturo Schwarzom se je jasno izrazil o palestinskem vprašanju. Za njega ostaja nevarnost uničenja izraelske države ves čas prisotna. Toda to bi bilo ponovno »uničenje neke manjšine«, ki ne pelje k nikakršnemu napredku, kot ni mogoč »socializem iz stalinizma«. Pri Izraelu, kot pri Biafri, se je Sartre dovolj jasno pokazalo, da obstoji med zahodnimi velesilami in imperialistično Sovjetsko zvezo »objektivna kompliciteta«. V uvodu k knjigi Antonina Liehma »TROIS GENERATIONS«, ki je sedaj izšla v Parizu (nemška izdaja je izšla pri dunajski založbi Molden pod naslovom »Gespräche an der Moldau«) imenuje Sartre sedanjo situacijo na Češkoslovaškem SOCIALIZEM, KI PRIHAJA IZ MRAZA. Ta socializem Sartre ne imenuje več socializem, temveč »reč«, ki je slabša od današnjega našega stanja v kapitalističnem sistemu, še tu. V TEMPS MODERNES (januar 1970) je izšel Sartrov razgovor s člani italijanske opozicionalne grupe IL MANIFESTO. Tu Sartre jasno pravi, da vidi danes tudi v Sovjetski zvezi izrazito imperialistično silo. Tu stoji v nasprotju s svojo pozicijo iz leta 1952. Sartre pravi: »Začel sem pisati analizo stalinistične Sovjetske zveze. Ta analiza naj spada k drugemu delu KRITIKE DIALEKTIČNEGA RAZUMA, ki pa ne bo verjetno nikoli izšel.« V kapitalizmu vidi Sartre sedaj, podobno kot Marcuse, ustvaritev nepotrebnih potreb, ki v globljem smislu zaslužnjujejo človeka in ga izkoriščajo. Tu omenja zlasti nesrečni pritisk k konzumiranju in umetno ustvarjeno potrebo po — avtu. Kritično se tudi izraža o stanju v Jugoslaviji in stanju okoli filozofije PRAKSE. Tudi v modelu jugoslovskega socializma vidi v osnovi model totalitarnega socializma, ki ga odklanja. Sartre je tudi sedaj še za re-

volucijo, toda ne »za revolucijo za vsako ceno, ki postavi človeka v popolnoma zmaterializiran, človeka na drugi način izkoriščujoč in odtujevajoč red«.

IGNAZIO SILONE je izjavil v nekem razgovoru v organu italijanskih socialistov AVANTI, da so v času, ko se govori, da je moč intelektualcev splahnela, prišla intelektualna gibanja, ki so pretresla politične skupnosti. Prav diktature so po Siloneju dale intelektualcem v roke zopet tisto vlogo, ki so jo po letu 1848 izgubili. S svojimi zatiralnimi mehanizmi so pognale na dan tudi ponovno »zahtevo meščanske revolucije«. Silone imenuje kritične intelektualce Garaudyja, Ernesta Fischerja, Adama Schaffa in posebno poudari vlogo Ernesta Blocha in urednikov češkega časopisa »LITERARNI NOVINY«.

IVO FLEISCHMANN, leta 1921 v Pragi rojeni češki pesnik, diplomat v Parizu do 25. januarja 1970 in nekdanji urednik »LITERARNI NOVINY«, je objavil 13. februarja 1970 v švicarskem tedniku DIE WELTWOCHE pretresljiv zapis o sedanjem položaju čeških in slovaških intelektualcev. Govori o obračunu dogmatičnih funkcionarjev z nekaterimi najodličnejšimi češkoslovaškimi kulturnimi delavci, med katerimi omenja pomembnega kritika Františka Vrbo, filozofa Karla Kosíka, pisca dram Jirija Kárneta, pisatelje Milana Kundera, Josefa Škvoreckega in Aleksandra Klimenta. Imenuje celo vrsto pomembnih pisateljev, katerih dela so odstranili iz razstavnih prostorov razstave češke knjige v Parizu v začetku leta 1970. Češkoslovaško primerja Ivo Fleischmann z legendarno Atlantido. Atlantida je legenda. In

bo tudi Češka postala taka legenda in zapustila le razvaline sanj, se sprašuje Ivo Fleischmann v Weltwoche.

Dolgoletni urednik vodilne ruske literarne revije NOVYJ MIR (Novi svet) Aleksander Tvardovski je zapustil uredništvo. Gotovo ne čisto prostovoljno, kot je rečeno v opombah, in ne samo iz zdravstvenih razlogov. Tudi njegove najbližje sodelavce so odstavili. Kljub tej žalostni vesti je vseeno upati, da kulturno življenje v Sovjetski zvezi vendar ne bo postalo čisto monotono. Določene možnosti gibanja kulture so vsaj zdaj še vseeno dovoljene. Tu bi omenili zlasti spomine Korneja Cukovskega, ki je pred kratkim umrl, še prej pa doživel vrsto uradnih napadov. Te spomine je sedaj natisnila revija JUNOST (naklada 1.535.000 izvodov). Napovedujejo pa tudi, da bo izšla študija o pesniku Andreju Voznesenskemu, ki velja že nekaj časa za »opozionalca«.

Novi Fellinijev film SATYRICON vzbuja po vsem svetu veliko zanimanja. O njem se je obširno razpisal že tudi Alberto Moravia. To delo je narejeno po »Satyriconu« Petroniusa Arbitra. Gre za vrsto pustolovščin brez začetka, razpleta in pravega zaključka. To ni zaključeno ZAPRTO delo, kot na primer Flaubertovi romani, ki se gode v zaprtih območjih, v salonih, gradovih, hišah. V nasprotju s temi ZAPRTIMI ROMANI (po Moravii) zrcalijo ODPRTI ROMANI, kot n. pr. Petronijev, odprt prostor, n. pr. cesto. Za Fellinija je ta SATYRICON sedaj »dokument sanj«. Njegov Satyricon je nekaj zastrtega, mračnega, kot da bi prihajalo iz polsna. Fellini ni hotel narediti filma po »objektivnih zgodovinskih virih«, temveč se je odločil za svet skrivnostnih in redkih ohranjenih antičnih slik, ki diha drugačno, danes ugasnjeno življenje. Za Fellinija je antika nekaj, kar razpada, kar propada. Je dekadenca in smrt v čutnem življenju, je za Fellinija čas padlih in propadlih

narav. Tudi film zrcali to dekadentno preteklost: temo, mrak, puščobo, sončna svetloba se nikoli ne pojavi. Avtor romana Petronius Arbitra je bil »realist«. Fellini to noče biti. On je ustvaril film »iz sanj«.

V Parizu je bila krstna predstava novega dela umrlega poljskega emigrantskega avtorja Witolda Gombrowicza »OPERETA«. Delo se delno naslanja na opereto in jo mojstrsko parodira. V bistvu gre za historično farso. Svetovni vojni, revolucije, fašizem se združujejo z modno predstavo gospoda »Fiorja« v nekem gradu. Pravkar je tudi doživela svojo krstno novo igrano Eugéna Ionesca »TRIUMF SMRTI«. Ta igra je serija slik, ki se skoraj vse končajo s smrtjo vseh nastopajočih. Zdi se, kot da bi prisostvovali dramatičnemu komentarju k Holbeinovim Mrtvaškim plesom (primerki teh motivov imamo na Slovenskem na primer v Hrastovlju). V Baslu pa so igrali novo delo mladega avstrijskega dramatika Petra Handkeja »QUODLIBET«. Tu gre za slike različnih »tipologij«, ki kažejo variante strasti in ne-strasti na odru. V Düsseldorfu je doživela premiero drama nemškega dramatika Petra Weissa »TROCKI V EK-SILU«. Weiss je bil toliko naiven, da je mislil, da bodo njegovo novo dramo z navdušenjem takoj igrali na Vzhodu. Toda tu se je ušel. Njegova igra je namreč — hote ali ne-hote — revizija podobe o Trockem. Žal pa nima tiste dramatične moči, kot jo je imela njegova drama o Maratu. To novo Weissovo delo bo predvsem politicum in spet se bodo križale sablje ideologov.

V Münchnu je izšla knjiga pisem med Albertom Einsteinom in Maxom Bornom, dvema odličnima znanstvenikoma. V teh pismih, v katerih se oba znanstvenika veliko dotikata problema jedrske fizike in atomske bombe, je dostikrat govora o vprašanju vesti in vprašanju odgovornosti v znanosti. Albert Einstein piše 7. septembra 1944 (potem ko ga

že davno več ni bilo v Nemčiji): »Kar lahko posameznik naredi, je le čist vzgled, ki ga spremlja pogum, zagovarjati etična prepričanja v družbi cinikov. »Oba znanstvenika sta jasno videla pogubni vpliv jedrskega orožja. Einstein pravi v pismu 3. marca 1947: »Seveda ni bilo nikoli boljše, toda vse siromaščine niso videli v tako jasnih obrisih, kot to vidijo danes. In posledice nesposobnosti so bile manj katastrofalne kot v današnjem času.«

Biafra je propadla, živi pa biafranska literatura, ki se je posebno sprostila v boju za osvoboditev naroda, a je eksistirala že prej v Nigeriji. Ulli Beier je prevedel vrsto afriških pesnikov predvsem v angleščino, a tudi v nemščino, ob vojni v Biafri pa je opozarjal tudi na literaturo v tej deželi in pri narodu Ibov. Kot najpomembnejša pesnika omenja Christopherja Okigbo, ki je promoviral na univerzi Ibadan iz klasičnih jezikov. Začetka je bila lirika Ibov ezoterična in zelo moderna, pod vplivom Ezre Pounda in Eliota, a tudi ljudske poezije. V času vojne pa se je to na mah spremenilo. Lirika je postala aktualnejša in realnejša. Toda v njej se je oglašala RESNICA VOJNE, bližnja katastrofa Biafre. V tej vojni je bil vsak dan obstoja Biafre kot čisto zlato in ponosni raj na zemlji, toda Okigbo, ki je leta 1967 padel pri Nsuki, je že tedaj, na začetku boja, čutil: Kajti mi vohamo
s pasjim čutom
babilonsko suženjstvo
in mučeništvo
v kelihu pridelanega vina.

Francija in Nemčija sta odkrili dela Sartrovega mladostnega prijatelja, leta 1940 v PAS-DE-CALAISU padlega filozofa PAULA NIZANA, za katerega se sedaj predvsem navdušujeta francoska in nemška levičarska anarhistična mladina. Sartre pravi o Nizanu: »Bil je mlad in nasilen, umrl nasilne smrti; kot tak lahko govori današnji mladini.« Leta 1927

je Nizan pristopil k francoski komunistični partiji in zaslovel kot bleščeč esejist komunističnih časopisov HUMANITE' in CE SOIR. Zaradi komunističnega paktiranja s Hitlerjem je leta 1938 izstopil iz komunistične partije in rekel vsemu Ne. Komunisti so ga ostro napadli kot izdajalca in ga niso več omenjali. Meščanskim krogom s svojimi idejami itak nikoli ni bil všeč. Tako ga je spet odkrila šele nova levica. Louis Aragon ga je v trilogiji LES COMMUNISTES prikazal kot policijskega vohuna. Tak način difamiranja imenuje Sartre posebno podel, ker se prizadeti ne more braniti pred anonimni podtikalnji Nizan očita Sovjetski zvezi, da je s pogodbo s Hitlerjem razbila »francosko armado delavcev in kmetov«, da je odgovorna za Hitlerjeve napade v Beneluxu in proti Franciji. Zaradi vseh teh izdajalstev, »nam je ostalo le še ogorčenje (pravi Nizan), staro anarhistično in obupano ogorčenje«. Bil je sam, bil je komunist, izstopil je iz komunistične partije, umrl je sam, v bližini nekega okna, na stopnicah nekega stopnišča,« tako se od njega poslavlja Jean-Paul Sartre.

Pri založbi Kandelaber v Zürichu je izšla knjiga PAULA NIZANA »RAZPRAVA V OŽINI. Eseji o švicarski umetnosti«. Nizan govori o motivu bega v švicarski literaturi. Posebno pomembnejši pisatelji, kot n.pr. Albin Zollinger, se ne morejo prilagoditi provincialnim elementom domačijskega stila ali pa posnemanja svetovnih tokov brez globinske podlage. Posebno na primeru Roberta Walserja, ki ga je cenil zlasti Franc Kafka, se vidi izreden napor, premagati »mrtvo morje«. Vse okrasje in lepotičje besed pri tem avtorju je za Nizana ples na vrvi, da se zakrije mrtvilo, ki obdaja pisatelja province. Motiv bega se vleče kot rdeča vrv skozi vso švicarsko umetnost. Manifestira se v različnih variantah, kot politično izdajalstvo (Jakob Schaffer), kot beg k mamilom (Friedrich Glauser), kot eksistencialni propad (Robert Walser), kot samomor (Xaver Gwerder); milejši načini bega so izselitev, notranja emigracija ali pa literarno podzemlje.

Lev Detela

Vetrinjska zadeva

Razburljivih dogodkov na Koroškem ne manjka. Kdo bi si mislil, da morejo deželne volitve tako pogojiti politiko avstrijskih socialistov, da so na mah pozabili na politiko zблиževanja s Slovenijo, na svoje volivce slovenske narodnosti. Sicer pa: slovenskih volivcev avstrijske socialistične stranke je mnogo manj kot nekdanjih navdušencev za tisočletni rajh, ki so še vedno jeziček na tehtnici koroške politične arène. Kaže, da je socialistična stranka tem nekdanjim nacional-socialistom bliže kot ljudska stranka, vsekakor pa boljši ponudnik položajev in boljši porok za večkrat prav domiselno delo nacionalističnih nestrpnih. Teza koroškega deželnega glavarja Sime, ki je preprečil, da bi Mohorjeva družba kupila vetrinjski grad in ga preuredila v dijaški dom, se je glasila, da je stala kot soinvestitor pri nakupu gradu v ozadju slovenska emigrantska organizacija. Deželni glavar je še dodal, da bi bili v tem primeru lahko ogroženi dobri sosedski odnosi s sosedno Slovenijo.

Res perfidna domislica, da si zagotovi naklonjenost koroških nacionalistov in zagotovi mir s strani svoje sosede republike Slovenije z namigovanjem na neobelogardistično nevarnost. Sodeč po pisanju ljubljanskega DELA, so močno podvomili v takšno argumentiranje tudi tisti, ki so na emigrante alergični, saj stoji črno na belem, da »neizpodbitno pri celotni aferi Vetrinj je za zdaj le to, da so ostanki nacionalističnih nestrpnih konec minulega leta resnično preprečili Mohorjevi družbi nakup gradu, čeprav je bila edini ponudnik, vse drugo pa je zavito v temo.«

Slovenski socialisti so preko svojega glasila »Slovenski tednik« aktivno pomagali deželnemu glavarju, ki se jim je za »objektivno« poročanje o aferi toplo zahvalil. Tudi to je jasno. Po dvajsetletnem klavrnem podpreništvu je edini politični argument, ki se ga da poljubno napihovati, neobelogardizem. To

pa za nas, ki živimo na Koroškem, ni več trezno politično argumentiranje, ampak primitivno oživiljanje določene preteklosti, ki ni igrala in ne igra na Koroškem nobene vloge.

Kot piše mesečnik »DRUŽINA in DOM«, 22. 2. 1970, je družba sv. Mohorja v Celovcu sama napravila usodno napako, ker ni bila toliko pametna in kupila bivšega cistercijanskega samostana v Vetrinju po tretji osebi, kot je to delala že pred prvo svetovno vojno. Sicer pa se je njen odbor odločil za odkrito pot, ravno zato, ker si je mislili, da bo tako laže odvrnil od sebe morebitna sumničenja in namigovanja. »Zgodilo pa se je, da so se ravno ob vetrinjskem samostanu razodele misli mnogih v deželi.«

Nauk deželnih volitev na Koroškem

Je pač tako. Tam, kjer je dosti besed o idealih, tam je tudi resničnost manj idealna. Videli smo, kakšna je resničnost našega »naprednega« dela sodržavljanov in sonarodnjakov. Zdaj pa pogledjmo malce na drugo stran.

Dolgo let so voditelji Narodnega sveta koroških Slovencev gojili posebno ljubezen do lepo formuliranih idealov narodnega in družbenega življenja. Predsednik NskS Valentin Inzko je celo pripravil pred nekaj leti narodni program takšnih idej in napotkov. Toda resničnost je bilo manj veličastno izbegavanje odgovornosti. Konkretno je politično navezovanje na avstrijsko ljudsko stranko pomenilo umikanje stvarnosti, življenjski negotovosti kot tudi vsakršnim perspektivam.

Mlajši rod, ki je imel srečo, da se je razvijal v kolikor toliko normalnih pogojih — ki torej ni okusil terorja kot starejša generacija — se je nagonsko uprl staromodni, lepoumniški koncepciji in postavil jasno zah-

tevo po politični samostojnosti češ, politična samostojnost je najboljše zdravilo za psihološko negotove in zakompleksane ljudi. Dolgo je trajal boj in končno je mesto predsednika Narodnega sveta zasedel človek mlajše generacije. Želje po narodnem in družbenem oziru sodobnejši, a tudi premočrtnejši perspektivi, so ostale, na žalost, le na papirju. Kljub veličastnim uvodnikom v Našem Tedniku, o boju za popolno enakopravnost, o integralni, celostni človekovi osebnosti, o iskanju nove podobe današnjega človeka, pa nekatere osebnosti očitno niso še dozorele in kos konfrontacijam. Tako je prišlo spet do tradicionalnega volilnega priporočila, naj koroški Slovenci krščanskega prepričanja volijo na deželnih volitvah avstrijsko ljudsko stranko.

Tisti, ki so se takemu priporočilu uprli, pa niso bili pretežno iz vrst pokončnih, in premočrtnih Slovencev, ki so bili še vsi tako šokirani nad zadnjo številko Mladja, ampak iz vrst Mladja samega. Čudno je pri tem le to, kako je sploh mogoče, da se človek, ki do grla tiči v nihilizmu, že vrsto let in spet osamljen upira politiki prodajanja slovenskih glasov. Svojo izjavo, ki jo je v iskanju javne podpore poslal na vse strani neba, je Feliks J. Bister utemeljil na sledeči način:

1. ker nobena stranka ne more biti partner za koroške Slovence, ki morajo ostati navezani le na — *državo* in njene vsakokratne politične predstavnike;
2. ker se niti ena ne druga stranka v 25-ih letih ni prizadevala za povoljno in dokončno rešitev vseh odprtih manjšinskih problemov;
3. ker se avstrijske stranke požvižgajo na člen VII državne pogodbe iz leta 1955. Zaradi tega tudi ni dvojezičnih topografskih napisov, ne poslopja za gimnazijo, ne primerne rešitve splošnega šolskega vprašanja itd.;
4. ker se za osnovne narodne pravice ne sme beračiti in še manj z njimi barantati;
5. ker smo končno ob prodaji vetrinjskega gradu ponovno in dovolj močno občutili neizmerno naklonjenost avstrijskih strank do koroških Slovencev.

Podpisani Feliks J. Bister ni sicer dosegel,

da so odgovorni politiki v obeh slovenskih organizacijah, posebno tisti v Narodnem svetu preklicali svojih priporočil, vendar je prišlo do potresa, ker so nekateri — in to so bili spet večinoma mlajši letniki npr. Zerzer — odstopili od mest, ki so jih zavzemali v omenjenih organizacijah in s tem, če ne drugega, pokazali, kdo je sposoben dodati k lepim besedam tudi lepa dejanja.

Sedem nihilizmov koroških študentov

V letošnjem koledarju celovške Mohorjeve družbe, v članku »Dvakrat Korotan«, nas dr. Hornböck seznanja s sedmimi nihilizmi slovenskih koroških študentov na Dunaju, ki so bili aktivno soudeleženi pri znanem sporu okoli študentskega doma Korotan. Ti nihilizmi so po vrsti: idejni, verski, moralni, kulturni, narodni, politični in življenjski. Določena kulturna garda je zelo natančna in ni, da bi ji na tem polju delali konkurence. Toda kljub vsem tem lastnostim so grešniki le nekaj naredili. Omejili se bomo na študij, ki je, ker gre za študente, merodajno merilo: Feliks Bister zaključuje svojo dizertacijo o Korošču, ki mnogo obeta, Avgust Brumnik se pripravlja na drugi državni izpit, Matevž Grilc — nekdanji predsednik slovenske krščanske Dijaške zveze — na tretji, Krettnig je ravno za božič postal dipl. inž. tehnike, Miško Kulnik je postal profesor in za zdaj poučuje na Dunaju, Avgust Malle zaključuje dizertacijo o koroškem slovenskem časnikarstvu v 19. stoletju, svoj študij je zaključil tudi slavist Pavle Zdovec in je lanskega oktobra prevzel slovenski lektorat na dunajski univerzi, Zorka Weiss pa je postala akademska slikarka in obenem tudi napravila profesuro.

Koroški slovenski študentski klub kljub exodosu iz Korotana še naprej deluje, prireja predavanja in skrbi za kohezijo koroške študirajoče mladine na Dunaju brez karšnih-koli paternalizmov in institucionaliziranega vodstva s strani kluba tujih ljudi, tako kot je vedno delal v svoji več kot 40 letni življenjski poti.

P.R.

Koliko denarja pustijo v Trstu jugoslovanski kupci?

Pred kratkim je tržaški dnevnik »Il Piccolo« objavil oceno o povprečnem številu vozil z jugoslovansko registracijo, ki se vsak dan mudi v našem mestu. Po tej oceni naj bi se vsak dan ustavilo v Trstu približno 2.500 jugoslovanskih avtomobilov iz obmejnih področij Slovenije in Hrvaške, pa tudi iz oddaljenejših krajev v notranjosti sosednje zvezne republike.

Poskusimo napraviti še korak naprej: skušajmo izdelati povprečno oceno gospodarskega učinka teh 2500 vozil.

Najprej si moramo biti na jasnem, kaj to pomeni »povprečno«. Jasno je, da to ne pomeni, da pride vsak dan v Trst 2.500 vozil. Nekega dne jih je morda tudi 10.000 (recimo ob sobotah), druge dni pa le 1.000 ali še manj. Če pa napravimo letni povpreček, dobimo številko, ki jo je objavil »Il Piccolo«. To pa seveda pomeni, da tudi omenjeni ekonomski učinek niha od dneva do dneva in pa od letnega časa do letnega časa, ker je pač jasno, da je pritek različen spomladi, poleti, jeseni in pozimi.

Recimo sedaj, da se z vsakim od teh avtomobilov pripeljejo v Trst po štiri osebe. To je dovolj realistično: v vsakem avtomobilu je vsaj ena oseba, šofer (saj avtomobili sami od sebe ne vozijo), v večini primerov pa 2, 3, 4 in celo 5 oseb. Jasno je namreč, da se recimo iz Ljubljane ali Zagreba, pripelje v

vsakem vozu čim več oseb, ker se tako znižujejo povprečni potni stroški na posameznika. Razen tega pa prihaja še cela vrsta avtobusov, ki imajo tudi po 30 ali 40 potnikov, in vlakov. Teh ne štejmo, da popravimo morda nekoliko preveč visoko oceno štirih potnikov na osebni avto.

Torej, po oceni — ki je dovolj realistična — se vsak dan Trst napolni s povprečno

$4 \times 2.500 = 10.000$ jugoslovanskimi kupci.

Koliko lahko ocenimo, da vsak od teh vsakodnevni Jugoslovani pusti denarja v Trstu? Postavimo zopet namenoma nekoliko bolj previdno oceno. Recimo, da povprečno vsak od teh kupcev potroši le 10.000 Lit. Kot rečeno je to previdno, saj je jasno, da se nekdo ne bo pripeljal iz Zagreba ali Ljubljane za nakupov vrednosti zgolj 10.000 Lit. Potni stroški bi bili višji od potrošenega zneska. Po drugi plati pa se nekdo lahko pripelje iz Kopra ali Komna tudi za manjši nakup. Zato ostanimo pri previdni oceni.

Tedaj

$10.000 \text{ kupcev} \times 10.000 \text{ Lir} = \text{sto milijonov lir.}$

Prišli smo torej do ocene, ki je sicer skromno postavljena, a zato morda dovolj zanesljiva kot startna točka. Pritok denarja z jugoslovanskimi kupci znaša *najmanj* sto milijonov lir dnevno. V resnici je verjetno številka precej večja, morda dvakrat ali celo trikrat tolikšna. Pa še to naj še enkrat poudarimo, da ta denar ne prihaja enakomerno: v določenih dnevih (sobotah, ob jugoslovanskem državnem prazniku, ipd.) pa morda tudi desetkrat ali še večkrat tolikšen. Vsekakor pa je za nas bolj zanimiva predvsem srednja, previdno ocenjena vrednost te vsote.

Zdaj pa si še oglejmo, kaj takšna vsota lahko pomeni za gospodarstvo mesta, kakršno je Trst. S čim bi jo mogli primerjati, da jo pravilno ovrednotimo?

V ta namen se vprašajmo, recimo, kakšno industrijo bi morali zgraditi v Trstu, da bi mestu nudila isto vsoto v obliki mesečnih prejemov delavcev. Če odštejemo nedelje in praznike, predstavlja sto milijonov dnevno približno dve milijardi in pol lir na mesec. Recimo, da je povprečna netto plača v tovarni 100.000 Lit. na mesec (določen odstotek zaposlenih bo imel višjo plačo, a imeli bomo tudi odstotek z nižjo). Če dve milijardi in pol delimo s 100.000, dobimo številko 25.000.

Torej je rezultat našega računa sledeč: s previdno oceno smo določili, da je neposredni učinek jugoslovanskih kupcev približno isti, kot če bi v Trstu zgradili industrijo s petindvajsettisoč zaposlenimi; to pa je zelo veliko podjetje, saj ima celo FIAT, ki ga imajo za giganta svetovnih razsežnosti, približno le štiri do petkrat toliko zaposlenih. Osupljiva primerjava!?

Res, to so številke, ob katerih se čudimo. Res je tudi, da moramo ob takšnih primerjavah biti skrajno previdni. Težko je namreč, kar tako primerjati učinek kupcev, ki svoje nakupe koncentrirajo na določena področja: avtomobilsko opremo in nadomestne dele, oblačila in vse ostalo, kar pač Jugoslovani kupujejo v našem mestu, s plačami delavcev, ki se bolj enakomerno porazdelijo med celotno potrošnjo od prehranjenih artiklov do industrijskih izdelkov. Razen tega pa ima velika industrija še druge sekundarne učinke, ki jih kupci nimajo. A to predvsem glede na potrošnjo surovin, vlaganja kapitala, investicij, posrednega nastajanja manjših industrij, ki večje podjetje obkrožajo in nekako živijo z njim v simbiozi, opravljajo zanj razne servisne dejavnosti. Ekonomisti računajo, da vsak industrijski delavec, zaposlen neposredno v industriji, vpliva na nastanek desetine drugih delavnih mest.

Zato vzemimo gornjo primerjavo le indikativno.

Vsekakor, bodi kakor bodi, številke so številke, in te dokaj jasno govore, kolikšen obseg je za tržaško gospodarstvo zavzel dotok kupcev z onkraj meje, ki je, kot kaže, v zadnjih letih odločilno vplival na splošno gospodarsko stanje našega mesta. Prepričan

sem, da bi se razni neverni Tomaži tega dejstva dotaknili z roko, le če bi se iz nepredvidljivih vzrokov meja nenadno zaprla za daljši čas. Kaj bi se tedaj zgodilo v našem mestu, si je težko predstavljati, vendar mislim da bi takšen dogodek učinkoval kot katastrofa!

Tehnične okvare v službi politike

Tehnične okvare v službi politike bi lahko rekli politični senzaciji, ki sta nam jo pripravili Sovjetska zveza in Španija. Na poti iz Manile v Kopenhagen se je zaradi okvar v motorju ustavilo letalo španskega zunanjega ministra Lopeza Brava v Moskvi. Naključje je hotelo, da se je v istem trenutku mudil na letališču tudi namestnik sovjetskega zunanjega ministristva Kowaljev. Po tridesetih letih je tako prišlo do prvega stika na ministrski ravni. Samo gola slučajnost? Gospodarski in kulturni stiki so kljub ideološkem prepadu med obema državama postajali iz leta v leto številnejši in krepkejši. Konkretno je odjuga za Špance pomenila dovoljenje, ki so ga dali 200 sovjetskim ribiškim ladjam do uporabe enega izmed kanarijskih pristanišč. Povečano delovanje sovjetske trgovinske mornarice v Sredozemlju pa večja sovjetsko zanimanje za navezovanje stikov z Madridom. Vendar morajo Sovjeti budno paziti, da ohranijo zunanji videz. Pogovori z eno izmed zadnjih fašističnih diktatur se — vsaj po uradnem žargonu — vršijo pod naslovom »Tehnične okvare.«

Kaj bodo na to rekli tisti neomajni pristaži ZSSR pri nas, ki si iz načelnih razlogov niso hoteli ogledati »Bitke na Neretvi«, češ da je koprodukcija z Nemci izdajanje idealov odporniškega gibanja? Rusija je pač daleč, kot so daleč tudi njene dače in weekendi in kot bodo daleč jutri kitajski.

